
Laca

Tijdingen

Driemaandelijks tijdschrift van LACA.
Geschied- en Heemkundige Kring van Laken

Jaargang 8 - Nummer 1 - september 1996

Laken

Wapen van de Koninklijke
Residentie Laken
Koninklijk Besluit van 20 april 1857

Verantwoordelijke uitgever:
Leon Candau, Rode Kruislaan, 15, 1020 Brussel, tel. 02/268.69.58
Afgiftekantoor : 1020 Brussel 2

→ TEN GELEIDE ←

1. - BROSELLA 20 JAAR

Op 13 en 14 juli 1996 werd er feest gevierd in Laken. De stad Brussel en de Vrienden van Brosella vergastten het publiek op een groots opgevat en gratis festival van folk- en jazzmuziek. De spitsvondige adaptatie van het overbekende Breugheliaanse tafereel "*Boerendans*", als affiche verspreid, gaf reeds een voorsmaakje van de verhoogde luister waarmee de organisatoren dit festival zouden opsmukken, ter gelegenheid van de twintigste uitgave.

De opkomst van het zeer heterogene publiek (we hoorden de meest uiteenlopende dialecten) was fenomenaal en reeds enkele uren na de aanvang zowel op zaterdag als op zondag waren de beschikbare plaatsen met een vergrootglas te zoeken in het Groentheater nabij het Atomium.

Als Lakenaar sta je dan wel even van de hand Gods geslagen. Een knellende vraag dringt zich op : "Wie van de vele bezoekers zou zich bewust zijn van het historische verleden dat deze site kenmerkt ?"

Even een geheugensteuntje. Tijdens de vierde eeuw reeds begon een Frankisch gezin, Osso genaamd, hier in de onmiddellijke omgeving met de ontginning van de woeste gronden. De abdij van Affligem verwierf in de twaalfde eeuw het gebied, overeenkomend met de huidige Heizelvlakte (125 ha). Vanaf de dertiende tot diep in de zestiende eeuw werd hier, zoals op vele andere plaatsen trouwens in de regio, de "Brabantse witsteen" opgedolven. Hiervan getuigen nog de vijvers en de terreinophopingen in de omgeving. Door persoonlijke ingrepen van Leopold II werd het intussen reeds verbrokkelde Affligemse abdijgoed weer een onverdeelbaar geheel, ja zelfs nog vergroot. Hij schonk echter zijn persoonlijk bezit in 1903 aan de Staat. Het landgoed Ossegem (naar de Frankische benaming Osso) werd in 1927 eigendom van de stad Brussel.

In 1919 werd een groot deel van het plateau toegewezen aan de pas opgerichte Rijkshogere Normaalschool voor Landbouwhuishoudkunde. Twee wereldtentoonstellingen (1935 en 1958) zouden deze instelling uiteindelijk verdringen. De oorspronkelijke tentoonstellingshallen, aangevuld met een reeks nieuwe vestigingen, lokken regelmatig veel volk naar de Heizel. Atomium, Bruparck en Boudewijnstadion trekken massa's bezoekers aan. Maar het openluchttheater met zijn uitstekende akoestiek is voor velen onbekend terrein.

De heer Buysens, tuinarchitect, ontwierp in 1932 niet alleen dit theater, een oase van rust, maar herschiep ook de onmiddellijke omgeving in een prachtig bospark (17 ha) voorzien van een 200 meter lange vijver.

Deze gedachten houden ons bezig terwijl wij het programma beluisteren. Omwille van hun representatieve aanwezigheid worden volgende groepen vermeld :

zaterdag 13 juli

The Brosella Folk Friends - Boys of the Lough (Groot-Brittannië) - Gruppo Alfio Antico (Italië) - Badiane (België) - Tango al Sur (Argentinië) - Deante (Ierland).

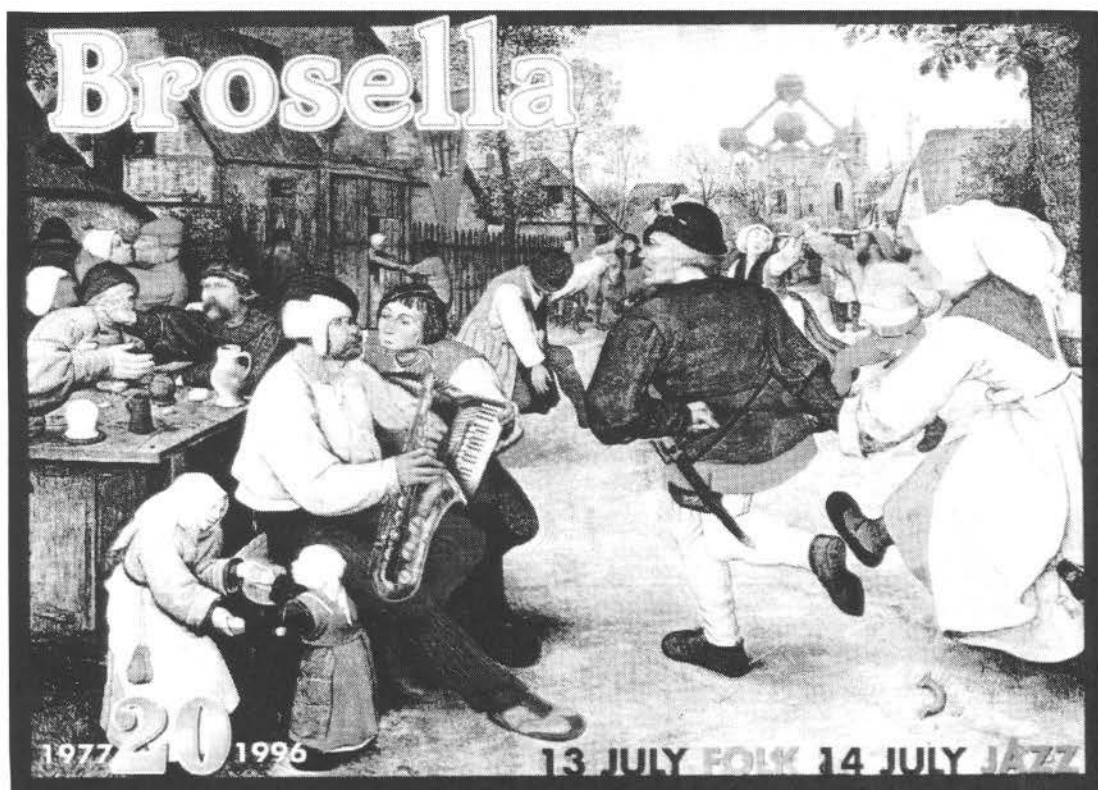
zondag 14 juli

The Brosella Jazz Friends - Carla Bley Big Band (USA) - Nathalie Lories Trio - (België) - Quartet Michel Godard (België) - Castellucci Stringtet (België) - Octurn - (België) - Toots Thielemans "new" Band (Internationaal).

Toen deze laatste, een ware Brusselse jazzmetoor, het podium betrad kon men, ondanks de grote toeloop, een muisje horen trippelen. Vooral de laatste twee nummers : "What a wonderful world" en "Ne me quitte pas" van Jacques Brel, op sublieme wijze geïnterpreteerd, waren onvergetelijk. Toots in Laken ... een grote eer en een belevenis die, gezien de gevorderde leeftijd van de artiest, wellicht de zeldzaamheid van het gebeuren onderstreepte.

Dank U, stad Brussel, voor dit kostbaar geschenk en dank U ook voor het "apocalyptische" schouwspel achteraf. In het volledig verduisterde Groentheater werd tot verrassing van iedereen een totaalspektakel opgevoerd, een cocktail van vuurwerk, drumklanken, lasereffecten, dans- en behendigheidsbewegingen die iedere verbeelding op de proef stelde !

Het Groentheater in Laken leeft. Het zou echter vaker voor podiumkunsten beschikbaar moeten zijn !

2. - EEN VOORDRACHT : "DE SCHIPVAART VAN WILLEBROEK"

De heer Jacques Vanden Wyngaert aanvaardde de uitnodiging van Mevrouw Hilde Verstraete, verslaggeefster van LACA, om op 24 mei 1996, ter gelegenheid van de maandelijkse heemavond, een uiteenzetting te geven over het kanaal van Willebroek en dit naar aanleiding van de herdenking van het eeuwfeest van de Naamloze Vennootschap "Zeekanaal en Haveninrichtingen van Brussel". Hieronder volgt het door haar opgetekende commentaar.

"Deze ereleraar uit Humbeek is van kindsbeen af vergroeid met het kanaal, dat hij ook als zeiler leerde kennen.

Het is vanuit deze passie dat de spreker zijn publiek een gehele avond kon boeien met zijn kennis, prachtig verzorgde dia's, schetsen en documenten.

Spreker was duidelijk in zijn nopjes met het antwoorden op vragen van zijn publiek toen hij onverwacht ook bord en krijt kon gebruiken ter verduidelijking.

In het eerste luik van zijn uiteenzetting belichtte hij de historische noodzaak van het aanleggen van het kanaal. Hij toonde dit aan met dia's van oude kaarten. Als aardrijkskundeleraar benaderde hij dit onderwerp op een geheel eigen manier toen hij handelde over Zenne en getijden.

In het tweede luik, het meest uitgebreide, belichtte spreker de technische aspecten van het graven van het kanaal en meer in het bijzonder de sluizencomplexen. Daarbij werd verwezen naar "De Brabantsche Chronijcke". Hij toonde tekeningen en kaarten uit de zestiende eeuw en kwam zelfs bij Leonardo da Vinci terecht.

Spreker rondde tenslotte zijn voordracht af met een ruime reeks dia's van de verscheidene scheepstypes die op het kanaal werden gebruikt en waarvan hij als oud-zeiler, de voor- en nadelen belichtte.

Ook het jagen en kettingslepen kwamen daarbij aan bod.

De Heer Vanden Wyngaert is een boeiend spreker en zijn voordracht werd op dankbaar applaus van de aanwezigen onthaald."

3. - INFORMATIE GEVRAAGD

a. - In vorige nummers van LACA Tijdingen werd in een zevendelige artikelenreeks uitvoerig ingegaan op de geschiedenis van het Garnizoen Laken, waarbij een zeer ruime aandacht besteed werd aan het Sint-Annakwartier. Het opzoekingswerk is echter nog ver van beëindigd en er blijven nog heel wat vragen onbeantwoord.

Daar bepaalde gegevens niet in archiefdepots terug te vinden zijn, zie ik mij verplicht beroep te doen op het geheugen, de schranderheid en de goede wil van onze LACA-leden. Ik richt mij dan ook tot hen die reeds langere tijd in Laken wonen om, in een geest van samenwerking, mij een eventuele hint aan te reiken die op zijn beurt nieuwe onderzoeksperspectieven kan opleveren. Hiervoor reeds bij voorbaat mijn hartelijkste dank ! Ziehier de punten die mij zouden kunnen helpen om het aangevatte werk te vervolledigen.

Het verdwenen tuinbouwbedrijf DRAPS-DOMS in de Sint-Annadreef

- Heeft iemand dit bedrijf gekend "in uitbating" d.w.z. vóór de onteigening ?
- Leven er nog mensen die er gewerkt hebben ? Misschien herinneren familieleden zich nog de verhalen en commentaren die deze mensen soms vertelden.
- Is iemand in het bezit van foto's, reclamepublicaties, kranteartikels of andere documenten die betrekking hebben op dit bedrijf ?
- Kan men mij de namen en adressen bezorgen van de nog in leven zijnde verwanten van de toenmalige uitbaters ?
- Weet er iemand of de Heer Draps - Doms een bepaalde rol gespeeld heeft in het sociale, culturele of politieke leven van Laken ?

b. - Aan de Strijderssquare staat een monument, opgericht ter nagedachtenis van de Lakense oorlogshelden. Hun namen, in gouden letters, sieren dit monument. Naar het voorbeeld van andere heemkundige kringen meen ik dat het zinvol zou zijn aan ieder van hen een beknopte levensschets te wijden. Werd hierover reeds eerder gepubliceerd ?

Meer nog, dit specifieke huldebetoon zou best passen in een breder geheel, namelijk een historisch overzicht van het wel en wee van de Lakense bevolking tijdens de twee wereldoorlogen, de belangrijkste gebeurtenissen tijdens de inval, de bezetting en de aftocht van de "belligeranten" enz.. Een eerste reeks contacten met Lakenaars leverden slechts een minimaal resultaat op, afgezien van enkele vage uitspraken en algemeenheden. Dit is te betreuren. Welke achterliggende redenen zijn hiervan de oorzaak ?

Sceptici zullen wellicht aanvoeren dat het onderzoeksthema op weinig belangstelling onthaald zal worden. Hiertegenover kan gesteld worden dat de heer Leo Van Audenhaege met zijn boek : "*Oorlog in Woluwe*" uitgegeven in 1995 (zie LACA Tijdingen Jaargang 6, nummer 4 juni 1995, blz. 1) precies het omgekeerde bereikte. Het succes ervan was te danken aan een originele voorstelling van feiten en getuigenissen en, een weloverwogen keuze uit het beschikbare materiaal.

Langs deze weg doe ik een hernieuwde oproep aan onze lezers om mij eventueel behulpzaam te zijn bij de samenstelling van een stuk nog ongeschreven geschiedenis.

Hieronder een beknopte vragenreeks.

- Beschikt er iemand over biografische gegevens nopens één of meerdere personen waarvan de naam (namen) voorkomt (komen) op het monument ?
- Heeft er ooit iemand een dagboek bijgehouden van de dagelijkse gebeurtenissen tijdens voornoemde periodes. Zo ja, is (zijn) deze persoon (en) bereid deze geschriften ter consultatie uit te lenen ?
- Bezit er iemand documenten in verband met de oorlogsadministratie : toelatingen, vrijstellingen, voedselhulp, rantsoenering, deportatie, verplichte tewerkstelling, opeisingen enz. ?
- Dezelfde vraag als hierboven : brieven van en aan krijgsgevangenen, weggevoerden, tijdelijk geïnterneerden enz..
- Wie beschikt over plezierige anekdotes, verhalen over zelfredzaamheid, ontwijken van verordeningen, oorlogsfeiten allerhande, bombardementen, vallende vliegtuigen, beschadigingen of vernietigingen, enz. ?

Elke bijdrage, elk mondeling of telefonisch seintje is welkom. Daar wordt vanaf heden met dank en grote belangstelling naar uitgekeken.

4. - KALENDER 1997

Het voorbereidende speurwerk met het oog op de samenstelling van de vijfde Lakense heemkundige kalender is beëindigd. Uit de verzameling van de heer Emile Leemans (werkend lid van LACA) werd zeldzaam beeldmateriaal geselecteerd rond het thema : "*Blik op oude Lakense bruggen en kanaal*". De begeleidende teksten werden aan kritisch onderzoek onderworpen. Een woordje uitleg.

De voortschrijdende industriële revolutie heeft omstreeks het einde van de vorige en het eerste decennium van de huidige eeuw aanleiding gegeven tot een grondige wijziging van de Lakense configuratie. Dit proces verliep in snel opeenvolgende stadia. De kalender wil dit fenomeen verduidelijken aan de hand van foto's en prentbriefkaarten. Een schoolvoorbeeld van de Lakense decorwisseling is wel de huidige kanaalovergang "*Lakenbrug*", waar automobilisten gedurende de spitsuren de hectische koorts van het chaotische wegverkeer aan den lijve ondervinden. De huidige verbouwingswerken moeten aan deze toestand verhelpen. Deze kanaalovergang heeft tijdens een halve eeuw (1880-1933) reeds drie fundamentele constructiewijzigingen ondergaan !

Tijdens één van deze werken werd zelfs de kanaalbedding verplaatst. Geperfectioneerde kranen en bulldozers bestonden niet. Massa's mensen en grote dosissen "*huile de bras*" kwamen er telkenmale bij te pas !

De stad Brussel, kruispunt van België, zocht als antwoord op de groeiende nationale economische expansie naar een middel om een verbinding met de Antwerpse haven tot stand te brengen. Grondstukken langsheen de kanaalzone werden geannexeerd. Gigantische graafwerken werden op stapel gezet zodat in 1920 reeds zeewaardige schepen konden aanmeren in het Vergotedok.

Wat de Lakense mensen moeten gevoeld hebben wanneer de ophaalbruggen hun metalen gebinten verticaal ten hemel richtten en dampende stoomboten voorbijschoven ... stadwaarts, is moeilijk te achterhalen...

Bladerend in de kalender 1997 wordt het verleden aanschouwelijk voorgesteld. Een reden te meer dus om tijdig deze kalender te bestellen. Dat kan door een seintje te geven aan onze penningmeester, de heer Eric Christiaens (Tel. : 02/426.55.88), of door overschrijving van het bedrag van 300 F (350 F wanneer per post verzonden) op rekeningnummer van LACA 068-2095230-57.

Bij voorbaat dank voor uw bestelling.

5. - BELANGSTELLING VOOR LACA TIJDINGEN

Vanwege de heer J. Fransman, Doctor in de rechten en lid van LACA, mocht de heer Joris Dillen een schrijven ontvangen dat onze bijzondere aandacht weerhoudt omwille van de lovende woorden met betrekking tot onze heemkundige werking. Grote waardering hecht hij aan het artikel, samengesteld door mevrouw Hilde Verstraete, omtrent 100 jaar Zeekanaal en het lofdicht van G. Merx uit 1561, hetgeen haar beslist veel genoeg zal doen. Niet zonder trots wordt deze brief in bijlage gepubliceerd. Langs deze weg dankt LACA de heer J. Fransman voor zijn aanmoediging en wordt hem de verzekering gegeven dat op zijn gestelde vraag beslist een antwoord zal volgen.

6. - VERDER IN DEZE BIJDRAGE

a. - Reacties en bedenkingen van de Heer Emile Leemans

Op 7 december 1995 heeft LACA een oorkonde overgemaakt aan de heer Emile Leemans, werkend lid van de heemkundige kring. Na zes jaar de redactie te hebben gesteund als raadgever bij de correcte schrijfwijze van Lakense uitdrukkingen verdiende hij ten volle deze eerbetuiging.

In zijn mobiliteit beperkt heeft hij gemeend enkele bedenkingen op papier te moeten zetten die wij onze lezers zeker niet willen weerhouden.

b. - De heer Pierre Van Nieuwenhuysen over Lakense volksverhalen en plaatsnamen

Ons geëerd lid, de heer Pierre Van Nieuwenhuysen, tevens ondervoorzitter van de Jetse heemkundige Kring "*Ons Graafschap*", publiceerde in het tijdschrift "*Volkskunde*" een uitgebreid artikel over voornoemd onderwerp. Met zijn toestemming drukken we het over in dit nummer. Het is een doorwrocht werkstuk, steunend op een zeer uitgebreide bibliografie. Wegens de beperkte ruimte wordt de erbij horende bibliografische lijst niet opgenomen doch is verkrijgbaar op aanvraag. (Tel. : 02/268.69.58)

Het Lakense volks- en bijgeloof wordt door de auteur op wetenschappelijke wijze benaderd en maakt deel uit van een doctoraatsthesis met als onderwerp : "*Toponymie van Laken*" die hij in een nabije toekomst zal verdedigen.

Plaatselijke, mondeling overgeleverde verhalen toetst hij aan analoge verschijnselen in binnen- en buitenland. Dit laat toe de volkspychologie in een ruimer verband te beoordelen.

Enkele correcties dienen te worden aangebracht, (zie nummering van de gepubliceerde tekst);

p.p.. 32, 33, 49, 51, 53 : lezen Jos Coen i.p.v. Jan Coen

p. 38 : lezen Alfons Van Roy i.p.v. Hendrik van Roy.

7. - EEN GEPLAND BEZOEK AAN HET NATIONAAL GEOGRAFISCH INSTITUUT

Teneinde onze leden dichter bij de werking van LACA te betrekken wordt een groepsbezoek aan het Nationaal Geografisch Instituut overwogen. Om organisatorische redenen moet dit bezoek wel plaatsgrijpen op een weekdag.

Een minimum van 20 deelnemers is ook vereist. Hebt U belangstelling voor een dergelijke uitstap en kunt U zich op een weeknamiddag vrij maken, dan vragen wij U ons dit te laten weten (zie adres of telefoon voorzitter op titelpagina) tegen 1 november e. k.. Wordt het vereiste quorum bereikt dan wordt U van de verdere details op de hoogte gesteld.

Een goede gelegenheid misschien om elkaar beter te leren kennen !

L. Candau
Voorzitter.

JACQUES H. FRANSMAN
DOCTOR IN DE RECHTEN

1933 STERREBEEK, 29 juli 1996
PLUVIERLAAN 8
TEL. 02/731.24.54

De Heer Joris DILLEN
Forumlaan 17 bus 29

1020 BRUSSEL

Beste Joris,

Ik heb het mij nooit beklagd, enkele jaren geleden, uw goede raad te hebben gevolgd lid te worden van LACA.

De Tijdingen lees ik altijd met veel genoegen, met een speciale vermelding voor het juni-nummer van 1996 en het artikel gewijd aan "100 jaar N.V. Zeekanaal en het lofdicht van Gijsbrecht MERCKX uit 1561" van Hilde VERSTRAETE.

Op blz 11 staat een Fig. 4 waarvan de voorstelling bijna volledig overeenstemt met het detail van de reproductie van een kaart die ik, een 40-tal jaar geleden, in Antwerpen, kocht voor een paar tientallen frank.

De reproductie meet $\pm 21\text{cm} \times \pm 103\text{cm}$ en geeft het tracé weer van het kanaal, met afbeeldingen van tientallen dorpen in de buurt, waaronder het detail betreffende Laken.

Ik vraag mij dan ook af of het geen reproductie zou zijn van de kaart toegevoegd bij "Die Nieuwe Chronyke van Brabandt" 1565, waarvan sprake onder Fig. 4.

In bijlage de tekst van een gedicht aangebracht aan de bovenkant van de kaart.

Cordialiter.

Bijlage : tekst.

DE KAART IN "DIE NIEUWE CHRONIJCKE" VAN 1565

Op onze bijdrage van "100 jaar N.V. Zeekanaal en het lofdicht van Gijsbrecht Merx" (LACA Tijdingen, jaargang 7, nr. 4, juni 1996, p. 11) reageerde een LACA-lid met een vraag.

Ooit kocht hij in Antwerpen een reproductie van een kaart met het kanaal van Willebroek voor een paar tientallen franken. Dat was veertig jaren geleden.

Nu kon hij een verband leggen tussen zijn aanwinst van jaren her en de tekening van fig. 4 waar we Laken-dorp en kerk hadden nagetekend naar de kaart toegevoegd bij "*Die Nieuwe Chronijcke van Brabant*" (1565).

Intussen vernamen we dat er twintig jaren geleden een honderdtal reproducties op de vlooiemarkt te Brussel voor 100 F te koop aangeboden geweest zijn.

De reproducties uit Antwerpen en Brussel stammen allemaal van dezelfde kaart van 1565.

Het gaat om een uitslaande kaart van ca 10,5cm x 21 cm, waarop het kanaal van Willebroek met de verbinding op de Schelde tot Antwerpen afgebeeld staat. Mogelijk maakte deze kaart deel uit van een zestiende-eeuwse promotiecampagne voor het gebruiken van de nieuwe vaart, maar ook om de vier sassen onder de aandacht van de tijdgenoten te brengen. Volgende vier kwatrijnen werden op de kaart afgedrukt :

*Bemide Leser, hier moechdy aenmercken
Dat nieuwe ghegraef vander Bruesselsche Schepvaert
Van Tsuyde int Noorde met Constighe wercken
Met vier ghemetste Spuyen elk naer haeren aert.*

*Tot grooten voordeele van allen Coopliden
Van Henegouwe en Bruessel, en daer ontrent
Diemen nu neerstich doorvaert sonder verbieden
By daghe en by nachte soo elck is bekent.*

*Die in iaer van duyst vijf hondert en vijftich net
Men beghonde te graven omtrent vyf mijlen
Om te leyden in Schelde met wijs opset
Vellende de Bosschen en boomen met bijlen.*

*Ende is int iaer van eenen tsestich volendt
Ende den twelfsten van Octobris door ghesteken
Doen quamen veel uuytlansche schepen eerst present
Tot binnen Bruessel al seylende ghestreken.*

Over de vier gemetste sluizen of spuien wordt al in het eerste kwatrijn gesproken. De kooplieden vanuit Henegouwen en Brussel kunnen nu tot de Schelde varen, zonder dat hun doorvaart wordt onderworpen aan de Zennetol van Heffen-Mechelen. Het derde kwatrijn leert ons dat de werken begonnen in 1550 en dat het kanaal naar de Schelde leidde. Tenslotte was de vaart af in 1561. Vele "uuytlandsche" schepen (dus van buiten het land van Brabant) zeilden naar Brussel voor de feestelijke inhuldiging.

Het was de heer Vanden Wijngaert die ons de kaart leerde kennen. Hij zal later, in een artikel de kaart vanuit aardrijkskundig oogpunt bespreken.

H. Verstraete.

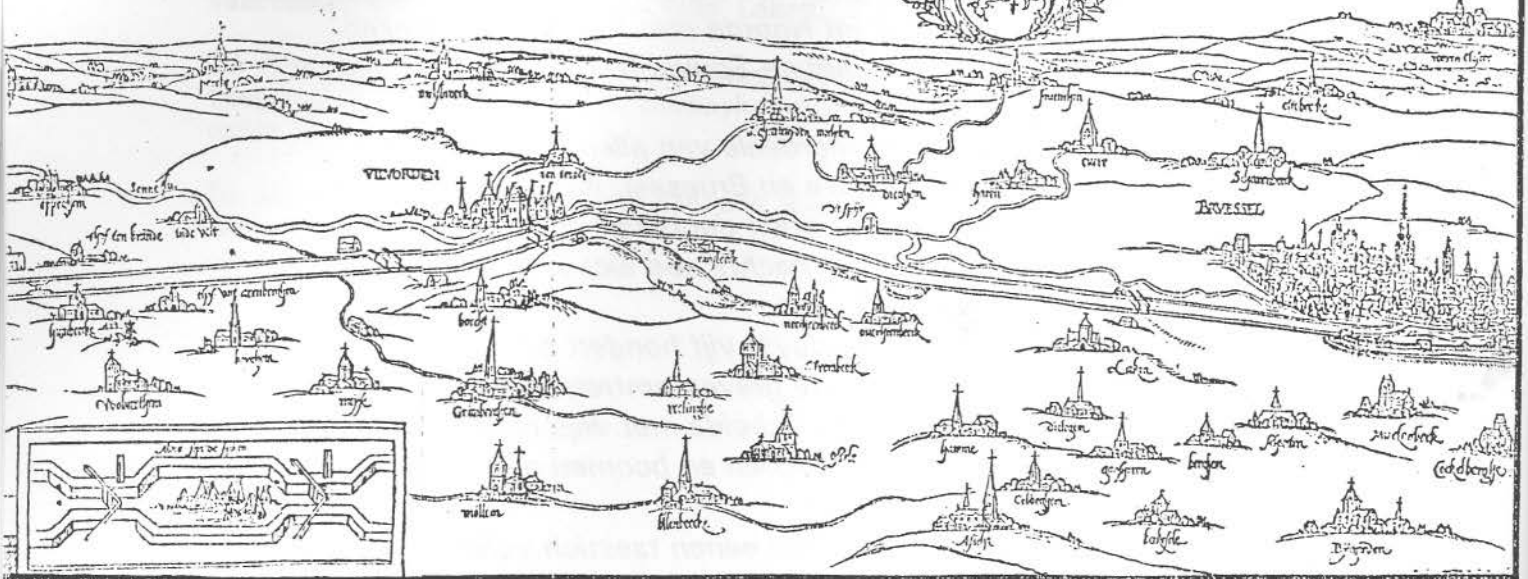
Uittreksel originele kaart
verschenen in
"Die Nieuwe Chronijcke"

Et en l'an 1561.	il fut achevé
Et le 12 du mois	d'octobre percé.
Alors vinrent plusieurs	navires étrangers pour la première fois.
Jusque dans Bruxelles	allant à la voile.

ijfhondert en vijftich net
en ontrent vijf mijlen
le met vvijs opfiet
en boomen met bijlen.

Ende is int iaer van cenen
Ende den twvellsten van
Doen quamen veel vuyt
Tot binnē Brueffel alsey

tsfich volendt
Octobris door ghesteken
lansche schepen eerst present
lende ghestrecken.

Perck	Metsbroeck	Machelen	Saventhem	Rouge Cloitre
phghem	VILVORDE	Dieghem	Haren	Evere
Hof van Aaruberg	Borgh	Ransbeek	De Spuy	Laeken
Bryghem	Mevsse	Relegghem	Overheembec	Dielegem
nbeek	Grimberghen	Strombeek	Hanne	Cobbeghem
				Scheut
				Molenbeek
				Coetelberg

BRIEF VAN ONZE HEER LEEMANS

Mijnheer de Voorzitter,

Ik dank U van harte voor de oorkonde die mij op 7 december 1995 werd overhandigd in naam van de Geschied- en Heemkundige Kring. Dat gebaar van erkentelijkheid heeft mij veel genoeg gedaan. Ik moet zeggen dat ik de maandelijkse bijeenkomsten, waaraan ik lange jaren actief heb deelgenomen, altijd zeer leerzaam en interessant gevonden heb. Aangezien het voor mij praktisch onmogelijk geworden is mij deze verplaatsingen te veroorloven, wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om enkele gedachten op papier te zetten die wellicht aanleiding kunnen geven tot discussie.

Tijdens de jaren waarin de Benelux werd uitgebouwd poogden de Hollanders en de Vlamingen hun beider taalgebruik en spellingsregels op elkaar af te stemmen. In 1954 verscheen aldus het "Groene Boekje" dat tot voor kort als norm gold. Het Staatsblad van 21 juni 1996 kondigde bij wet de nieuwe spellingsregels aan die volgend jaar officieel van kracht zullen worden. Deze opeenvolgende veranderingen versterken mijn mening dat de Vlaamse taal al te zeer toegetakeld werd, weliswaar door mensen met zeer goede bedoelingen.

Ik geloof mij niet te vergissen wanneer ik zeg dat wij op weg zijn om onze ziel en onze identiteit te verliezen. "Ieder volk heeft zijn eigen taal, zij is Vlaams en zij is de mijne", Guido Gezelle. Op de lange duur zou men de mensen kunnen ontmoedigen die zich de moeite getroosten om Nederlands te leren. Velen verkiezen zich liever in het Engels te bekwamen. Ik meen derhalve dat men begint te overdrijven en iedereen wil een vinger in de pap hebben. Denkt men dat het succes van schrijvers zoals Ernest Claes, Felix Timmermans, Herman Teirlinck en vele anderen, nu minder groot zou geweest zijn ?

Al met al denk ik dat de verandering omwille van de verandering slechts voldoening schenkt aan een kleine schare van haarklovers !

Vervolgens wil ik er nog dit aan toevoegen. Het Lakens dialect sluit zeer nauw aan bij het Brussels. Persoonlijk ben ik in 't Vlaams opgevoed en in die tijd was het een absolute noodzakelijkheid om vlot Frans te spreken wou men een betrekking bekomen.

In het begin van deze eeuw was er in de Gemeenteschool van de Heizel een schoolmeester die zich alle moeite getroostte om zijn jonge leerlingen een uitgebreide woordenschat bij te brengen. Ik moet erbij zeggen dat de meerderheid van de Lakenaars toen nog Vlaams sprak doch dat het onderwijs officieel in 't Frans verstrekt werd.

Ziehier enkele voorbeelden :

- Wie kan maa e schuun woot in 't Frans zegge die mei en A begint ?*
- Arloge miester*
- Neie Suske, het is uurwerk en in het Frans is het horloge !*

of nog :

- Wie kan maa de letters geven van het woot school ?

- Gruute s, klaan c, klaan h, oleke, oleke, le

Conclusie : een triestig resultaat !

Ik lees in het boek van Cypriaan Verhavert, **BRUSSELSE TYPEN** - uitgegeven : Brussel, Anspachlaan 14 - 1923, het volgende :

"Een merklijk verschil bestaat tusschen de bewoners der Marollen en die der andere stadsgedeelten : niet zoo zeer uiterlijk dan wel de taal en de geest. In de hoofdstad heeft elke wijk hare eigen aardigheden : de taal van de Duivelshoek (Hoepstraat), O.L. Vrouw ten Roode, en de Baffon (achter de Kongres kolom, gedeeltelijk weggevaagd) is heelemaal anders als die van de Kapellemarkt en de Vossenplaats (oude markt). Van de Isabellawijk, de Puttery, 't Kantersteen hoeven we niet te gewagen; de sloopingswoede vierde er hoogtij."

Het fenomeen, doet zich ook in Laken voor tussen de Paleizenstraat en de onmiddellijke omgeving van de oude Lakense Kerk, de Heizel en het Nekkersdal, alsook de Antwerpse Steenweg waarvan de bewoners niet altijd uit Laken afkomstig waren !

Het is mogelijk dat deze taalverschillen ontstaan zijn om de eigen identiteit van de wijk te affirmeren en bijgevolg het verschil met andere wijken te beklemtonen. Typisch voorbeeld in Molenbeek : "Waille zein van Meulebeek", enz..

De bewoners van de kanaaloevers spreken over hun overburen als volgt : "Dei van den andere kant" !

Tenslotte nog dit : zonder de Maria Christinastraat te willen voortrekken op andere straten waren er daar winkels, cafés (staminees) waar men kon dansen, zingen, kaartspelen of ruziemaken. Al de "ave Lökeneers en Lökenessen" zullen zeker terugdenken aan de "Lion d'Or" waar Anny Cordy haar zangcarrière begon !

Voilà, mijnheer de Voorzitter, dat was het dan. Ik maak U nogmaals mijn dank over alsook mijn beste groeten aan alle actieve leden. Ik houd dagelijks mijn hart vast als ik eraan denk hoe alles verder zal evolueren ... Brussel (Laken) es duut en de omstreiken uuk !

Emile Leemans

GRASDUINEND IN LAKENSE DOCUMENTEN

Een koninklijke brug verdween. Overblijfselen zijn nog terug te vinden in Laken.

Door opzoekingen van ons actief lid Marcel Verheyleweghen werden interessante gegevens ontdekt over een brug, welbekend bij verzamelaars van prentbriefkaarten (zie illustratie 1).

Het gaat over de brug die eertijds het domein Stuyvenberg met het kasteel Vanderborcht verbond. (Het kasteel Vanderborcht lag onderaan de Eeuwfeestlaan, iets hoger dan het nu bestaande frietkraampje. Het kasteel werd afgebroken voor de Wereldtentoonstelling van 1958). Langs deze brug kon Leopold II zijn domein verlaten om op discrete wijze naar het kasteel te komen waarin zijn minnares barones de Vaughan verbleef.

De brug overspande de Heizelstraat. Deze straat die nu tussen de Houba de Strooperlaan en de Sint-Lambertuskerk ligt, vervolgde vroeger haar loop tot aan de Dikke Linde (gelegen in de buurt van de rotonde onder het begin van de weg A 12 - Brussel - Boom - Antwerpen). Zij lag dus ook naast de muur van het park van Stuyvenberg. Sommige prentbriefkaarten vermelden dus verkeerdelijk bij de prent "*rue Médori*" (zie illustratie 2). Deze laatste straat bereikte destijds wel de Heizel (zij werd gedeeltelijk herdoopt in Ebbebomen- en Witte Acacialaan). Zij werd ook overbrugd (die brug werd helaas onlangs afgebroken). Maar de afgebeelde brug liep over de Heizelstraat.

Na de dood van Leopold II werd de brug overbodig en zij werd afgebroken.

Dankzij de speurzin van ons actief lid ontdekte hij dat onderdelen van deze brug heraangewend werden in Laken.

Het is zo dat de notulen van de gemeenteraad van Laken van 6 mei 1910 gewag maken van het agendapunt "*passerelle au-dessus du chemin de fer rue Fransman*".

De schepen van openbare werken leest voor uit een verslag waarin volgende punten opvallen :

- De loopbrug (*passerelle*) die het domein Vanderborcht en het koninklijk domein verbond, en over de Heizelstraat en de buurtspoorweg liep (zie illustratie 3) werd verkocht aan ene Kiekens, aannemer uit Neder-Over-Heembeek.

- Volgens de "*Ingénieur-Directeur des travaux*" zou deze loopbrug kunnen geplaatst worden daar waar vroeger een overweg aan de Fransmanstraat lag. (Die Fransmanstraat liep vroeger door tot de Sint-Lambertuskerk, maar inmiddels werden sommige delen ervan herdoopt in Alfred Stevens - en Emile Wautersstraat).
- Contact werd dus opgenomen met aannemer Kiekens. Deze was bereid de brug te verkopen voor 2.500 F..
- Er werd op gewezen dat deze prijs voordelig was want de brug woog 15.000 kg. Dus minder dan 0,15 F per kilogram terwijl de normale handelswaarde van staal 0,35 F per kilogram bedroeg.
- De moeilijkheden, ontstaan door het sluiten van de overweg aan de spoorweg, zouden opgelost worden door het plaatsen van de loopbrug.
- Het probleem diende onmiddellijk behandeld te worden daar het aanbod van Kiekens slechts geldig was tot 9 mei en deze aannemer de afbraak zonder verwijl diende aan te vangen. Bovendien beweerde hij een andere koper in het zicht te hebben.

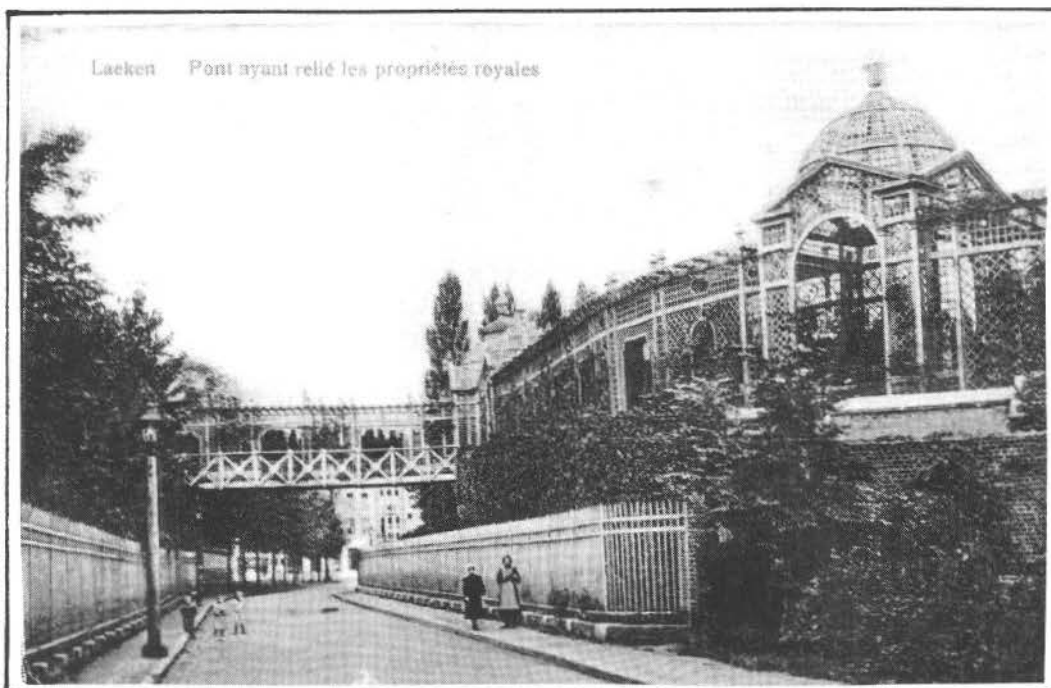
Met algemene stemmen werd door de gemeenteraad besloten de loopbrug aan te kopen.

* * * * *

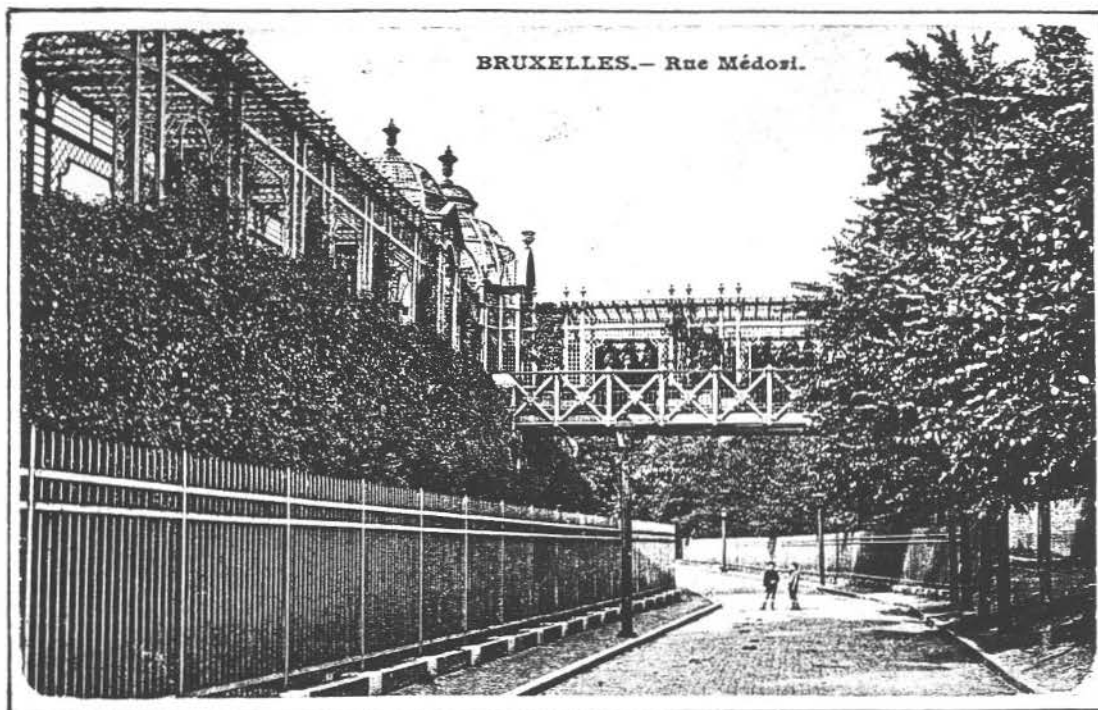
Vandaag de dag ligt deze loopbrug er nog. Men kan de kruisbalken - die duidelijk op prentbriefkaarten te bespeuren zijn - nog altijd zien (zie illustraties 4 en 5). Veel voorbijgangers zijn er nu niet meer en het bruggetje staat te verkommeren.

Droevig lot van een brug die eertijds koninklijk was.

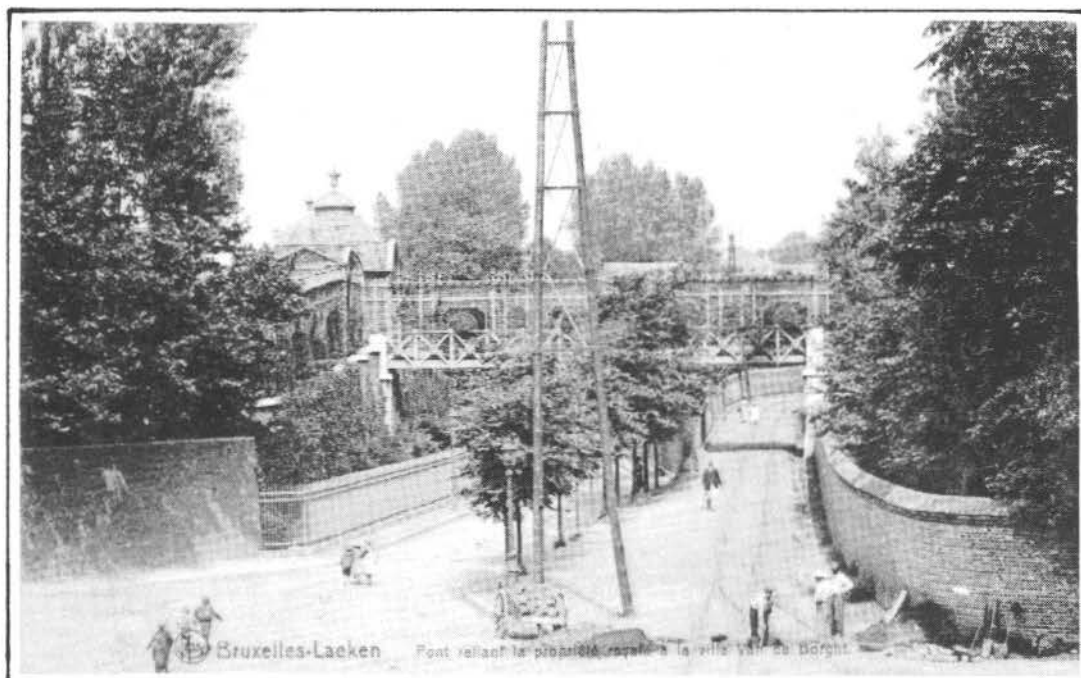
Joris Dillen

Illustratie 1

Illustratie 2

Illustratie 3

Illustratie 4

Fotografie W. Van Bamis

Illustratie 5

Nota van de redactie :

Bemerk dat bij de heraanwending van de ijzeren brugonderdelen de sierelementen op de kruisende en de verticale staven ontbreken !

HET HONDERDJARIG JUBILEUM VAN DE BRUSSELSE ZEEHAVEN

De Naamloze Vennootschap Zeekanaal en Haveninstellingen van Brussel werd gesticht op 13 juni 1896. Sedert de federalisering van België werden de activiteiten van deze instelling beperkt tot het kanaaltraject binnen de grenzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In het raam van de feestelijkheden, dit jaar georganiseerd ter herdenking van het honderdjarige bestaan van de oude Naamloze Vennootschap, wordt het schoolschip "*Mercator*" van 4 tot 21 oktober 1996 verwelkomd in de Brusselse voorhaven.

Het is wellicht zinvol onze lezers even de geschiedenis van dit vaartuig in herinnering te brengen.

Vanwaar de naam ?

Bij de tewaterlating werd het schip genoemd naar de beroemde Vlaamse cartograaf Gerhard Mercator (Rupelmonde 1512 - Duisburg 1594). Zijn oorspronkelijke naam, Kremer, verwijst naar het beroep van marktkramer, koopman. Tijdens de zestiende eeuw (Renaissance) was het gebruikelijk dat vermaarde personen, kunstenaars, wetenschapslui en dergelijke, een Latijnse vorm gaven aan hun familienaam (latiniseren). Mercator vestigde zijn roem met het samenstellen van een grote wereldkaart in 1569, ad usum navigatium. Inderdaad, deze kaart bezorgde in die tijd uitstekende diensten voor de toenmalige plaatsbepaling op zee.

Het schip

Het zeilschip werd gebouwd op scheepswerven in Schotland naar de grondplannen, ontworpen door A. de Gerlache, wiens naam op zijn beurt gehecht werd aan een van de smaldelen van de Zeemacht in 1949. Het werd te water gelaten op 7 april 1932. Volgens maritieme vaktaal werd het schip opgetuigd als zeilvaartuig voor de grote vaart, ook wel "*schoenerbrik*" genaamd. Bij dit soort schepen is de voormast (fokmast) voorzien van een vierkantig zeil terwijl de grote middenmast en tevens de achtermast uitgerust zijn met trapeziumvormige zeilen.

De *Mercator* telt in totaal vijftien zeilen die een gezamenlijke oppervlakte van \pm 1.600 vierkante meter vertegenwoordigen. Bij gunstige wind kon het schip een snelheid van dertien knopen ontwikkelen.

Op 5 september 1932 werd de eerste vaart ondernomen. Vóór de oorlog 1940-1945 voerde het schip talrijke cruises uit waaronder zelfs één naar het Paaseiland. Aan boord bevond zich een Frans-Belgisch wetenschappelijk team (oktober 1934 - mei 1935). Op de terugtocht was het geladen met twee reusachtige beelden. Eén van deze kolossen had een gewicht van om en nabij zes ton.

De beelden kwamen respectievelijk terecht in een Frans en een Belgisch museum. Het Louvre in Parijs herbergt het beeld, behorend tot de groep "*Moai*". Dit is de verzamelnaam waarmee de eindeloos lange rij sculpturen wordt aangeduid, opgesteld langsheen de kuststrook van het ganse Paaseiland. In het museum voor Kunst en Geschiedenis in het Brusselse Jubelpark vindt men het beeld terug, voorstellend "*De God van de Tonijn*".

De Mercator bracht op 3 mei 1936 het stoffelijk overschot van Pater Damiaan terug naar België. Er werd aangemeerd in Antwerpen nabij het Steen. Deze onlangs zaligverklaarde Vlaamse missionaris stierf op het eiland Molokai, na een leven van opoffering voor de plaatselijke melaatsen.

Als gevolg van het uitbreken van het wereldconflict 1940-1945 kon het schip niet naar het moederland terugkeren. Op 10 mei 1940 bevond de Mercator zich voor anker in de haven van Rio de Janeiro. Een weinig later reeds vertrok het met bestemming Boma, de haven van het toenmalige Belgisch-Congo. In 1943 werd het schip opgeëist door de Britse Admiraliteit en vaarde tot augustus 1945 onder deze vlag. Op 18 januari 1947 werd de terugkeer van de Mercator in België gesignaleerd. Na een grondige opknapbeurt werd het weer in gebruik genomen en kon het zijn oorspronkelijke functie terug vervullen, met name de vorming van de zeecadetten (reeds \pm 50 in 1951).

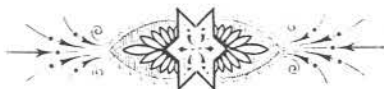
In 1960 werd het schip uit de vaart genomen na een groot aantal kandidaat-officieren voor de koopvaardijvloot te hebben opgeleid.

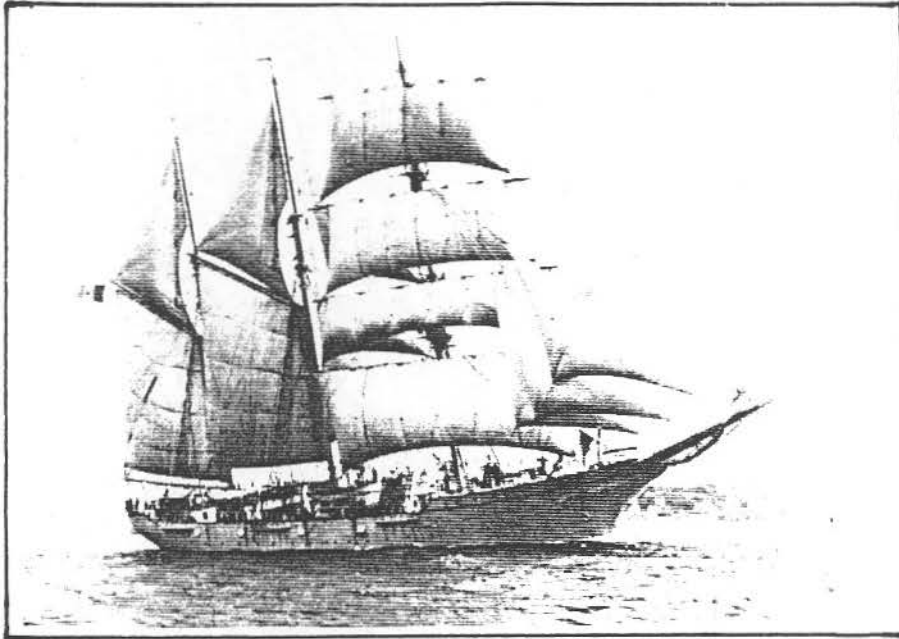
Omgevormd tot museumschip in 1961 ging de Mercator voor anker in de Antwerpse haven. Ter gelegenheid echter van de milleniumviering van Oostende in 1964 verliet het schoolschip de Metropool en bekwam in de kuststad een vaste stek in een dok nabij het spoorwegstation. Sedertdien verwierf de Mercator grote bekendheid als toeristische attractie.

Als U toevallig in oktober in Brussel vertoeft dan raden wij U aan een bezoek te brengen aan dit mooie vaartuig. Dankzij de inzet van de leden van de v.z.w. "*Mercator*" bleef het schip tot op heden intact en hun voortdurende zorg garandeert ook de verdere instandhouding ervan.

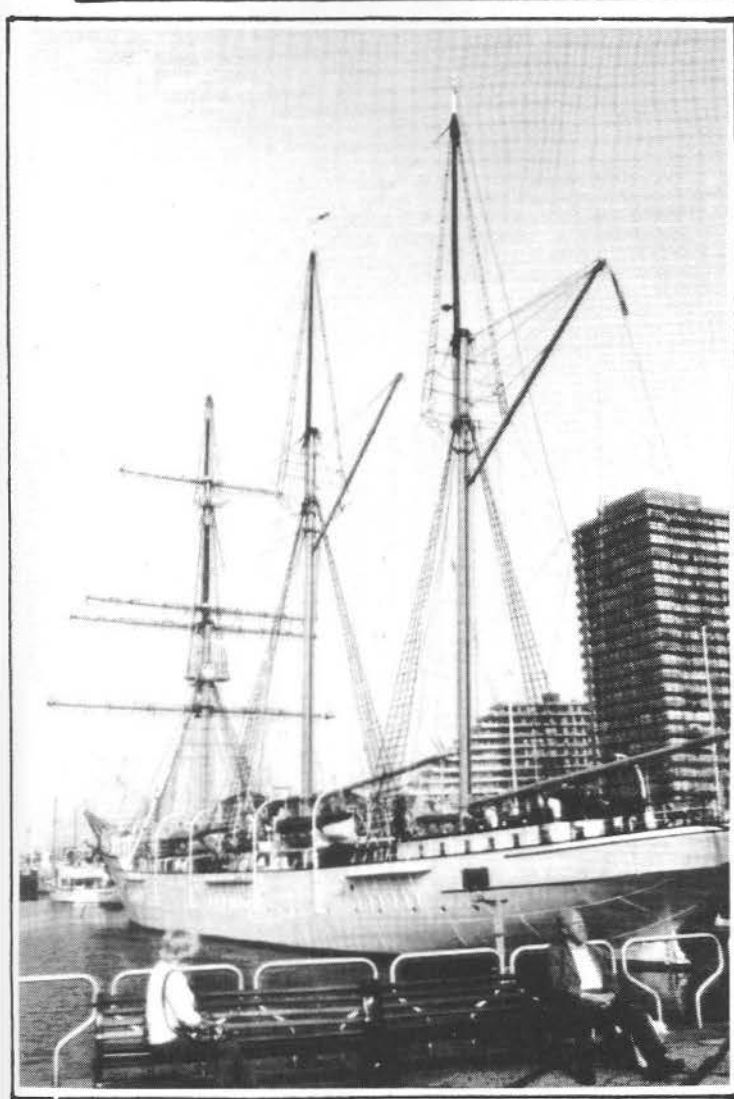
BRON : v.z.w. Mercator, 1975.

D. Van Kriekinghe
Vertaling L. Candau

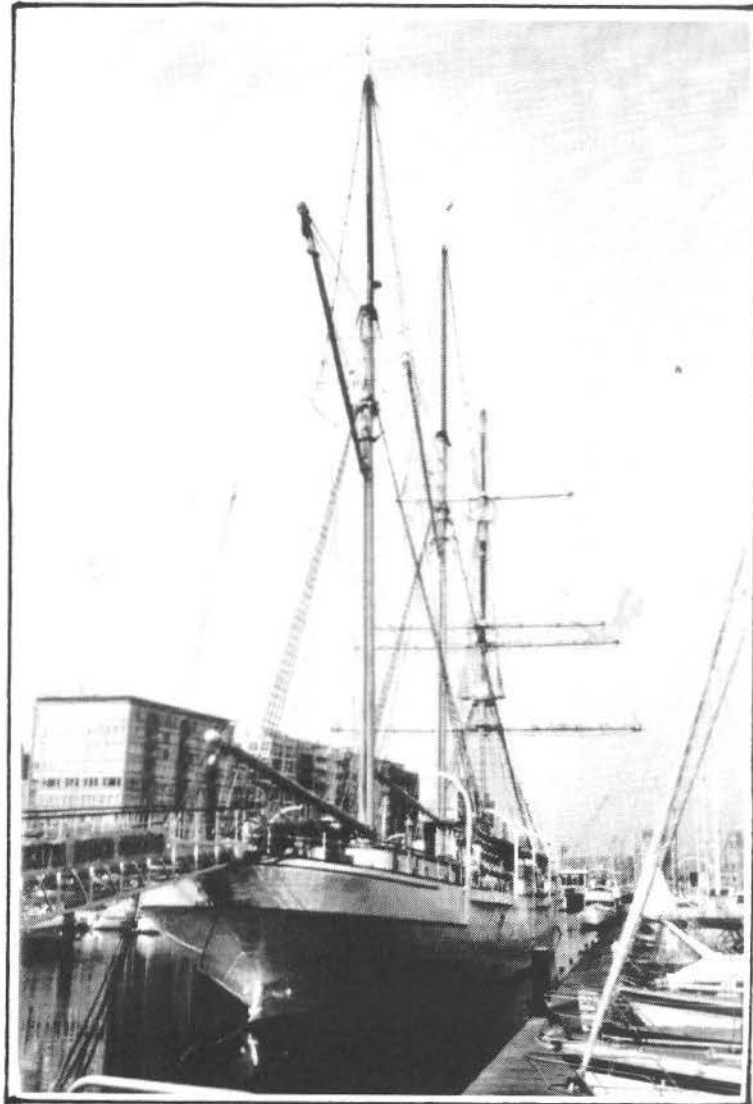

De Mercator 1938 ...
met wind in de zeilen
richting IJsland !

De Mercator anno 1996

Fotografie W. Van Bamis

LAKENSE VOLKSVERHALEN EN PLAATSNAMEN

Pierre VAN NIEUWENHUYSEN *

1. Inleiding

Lindemans 1948, 717-725 legde reeds de nadruk op het verband dat tussen toponymie en volkskunde bestaat. In de loop van de volgende regels nemen we ons voor de nauwe wisselwerking tussen plaatsnamen en volksverhalen even te belichten aan de hand van acht schriftelijke of mondelinge overleveringen die rechtstreeks of onrechtstreeks verband houden met Lakense toponiemen¹.

Vooraleer deze verhalen te ontleden, wensen we hier eerst een paar gegevens over de bronnen aan de lezer te verstrekken, en tevens op het verband tussen volksvertellingen en plaatsnamen te wijzen. Het eerste verhaal komt uit de *Historie van de Kercke van Christus gewydt, beelt, draet, ende machtige werken vande soete Moeder Gods Maria te Laken*. Dit werk van Laurentius Van Beneden, oratoriumpriester en pastoor van Laken, verscheen in 1624 (Bousse - 1936, 210). Het werd nadien meermaals bewerkt, aangevuld en in het Latijn, Frans en Spaans vertaald (idem, 210-212).

De zeven volgende verhalen (2.2.1. - 2.2.7.) zal men tevergeefs bij De Cock - 1909, -11 en -12 en in K.C. Peeters' *Nederlandse Volkskundige Bibliografie* zoeken. We hebben ze op het terrein opgetekend. Aan de Heer Jan Coen hebben we de vijf laatste vertellingen te danken (van 2.2.3. tot 2.2.7.). Hij hoorde ze zelf van zijn groot tante, Joséphine Van Den Hoeck (geboren in 1872). Deze sterk geconcentreerde mondelinge overleveringen bevatten verschillende, soms zeer oude motieven. Onzes inziens kregen ze echter pas in de loop van de 19de eeuw hun uiteindelijke vorm, zoals wij het voor „Het Verhaal van Het Huis

* Speciale doctoraatsbeurs F.N.R.S. 1990-1991.

¹ Deze studie maakt deel uit van ons in een nabije toekomst te verdedigen proefschrift „Toponymie van Laken” (U.C.L.-promotor: Prof. dr. Maurits Van Overbeke, co-promotor: Prof. dr. Em. Robert Van Passen (K.U.L.)).

Dank aan iedereen die ons hielp bij het tot stand komen van deze studie, meer in het bijzonder: Prof. dr. Stefaan Top, die ons inlichtte over de te raadplegen wetenschappelijke literatuur; onze zegslieden: de heer Jan Coen, die ons zijn verhalen toevertrouwde, alsmede de heren Eric Christiaens en Hendrik Van Roy; mevrouw Anna Gils-Simons, onze trouwe vriendin, die ons eens te meer bijstond bij het opstellen van de tekst; mejuffrouw Arlette Abras en mevrouw Christine Frycia aan wie we het tikwerk te danken hebben.

van de Heilige Geest” en voor dat van „De Nekkers” menen te kunnen bewijzen. „Het verhaal van het Huis van de Heilige Geest” is onlangs door Lee-mans - 1995 - 87-88 gepubliceerd.

Het door Bach - 1953.2, 539 gebezigde begrip „mythenbildende Volksetymologie”, leent zich volkomen tot de analyse van drie volksverhalen — nrs. 2.2.5., 2.2.6. en 2.2.7. —, waarbij telkens, naar aanleiding van een klankgelijkenis, een geschiedenis verzonnen werd om een oud toponiem opnieuw uit te leggen. Volksetymologie treedt namelijk stricto sensu door „Lautähnlichkeit” op, als een onverstaanbaar geworden naam opnieuw verklaard wordt door het overgaan van het betekenisvolle (Ausdruckseite) en het betekende (Inhaltseite) van een ander woord op deze naam (Koch - 1963, 165-6/Luehr - 1987, 252).

Verhaal 2.2.3. steunt echter niet op een dergelijke klankgelijkenis. Hier is geen volkssetymologie maar slechts „(Volks)ätiologie” aan het werk geweest, waarbij, zoals Sanders - 1975, 4 het stelt, „eine zu der intendierten Deutung passende Geschichte, meist im Gewand der Sage” (een verklarende sage) ontstond teneinde een onbegrijpelijk geworden plaatsnaam te verklaren (zie Bausinger - 1968, 170).

Dat duister geworden toponiemen „volkssetymologisch” of „-ätiologisch” vaak aanleiding tot sagen kunnen geven, hoeft allerminst te verbazen, daar de sage — zie Bausinger - 1968, 170 — hoewel „vague, unbestimmt, verschwommen” een vaste plaatsgebondenheid nodig heeft — iets wat uiteraard aan toponiemen eigen is. Dit houdt echter geenszins in dat wij al de door ons verzamelde verhalen onder de sagen catalogiseerden. Dit klasseringswerk vergde een genuanceerde en verfijnde ontleding van elk volksverhaal om telkens zijn plaats als genre te bepalen.

Wanneer de vertellingen ontstaan zijn, is een vraag die alleen bij benadering en voor elk verhaal afzonderlijk beantwoord kan worden. Hierbij moet rekening gehouden worden met de variabiliteit van de overleveringen die zich steeds moderniseren om te kunnen overleven (Bausinger - 1968 - 44). Slechts door het isoleren van de „notwendige Grundlage ihres Inhalts”, dat wil zeggen van de culturele context waarin elke vertelling ontstond, kan getracht worden naar haar ontstaansperiode te gissen (Petzoldt - 1969, 15).

Met uitzondering van het eerste legendarische verhaal, dat, zoals reeds gezegd, al in de 17de eeuw door Pastoor Van Beneden werd opgetekend, kregen de overige volksverhalen hoogstwaarschijnlijk in de 19de en de 20ste eeuw hun definitieve vorm.

Wijzelf noteerden de nrs. 2.2.1., -2., -3., -4. en -5., terwijl de Heer Jan Coen voor het opstellen van de „Legende van de Vijf-Hondenbak” (2.2.6.) en van de verklaring van de spotnaam „De Nekkers” (2.2.7.) zorgde. Hierbij ge-

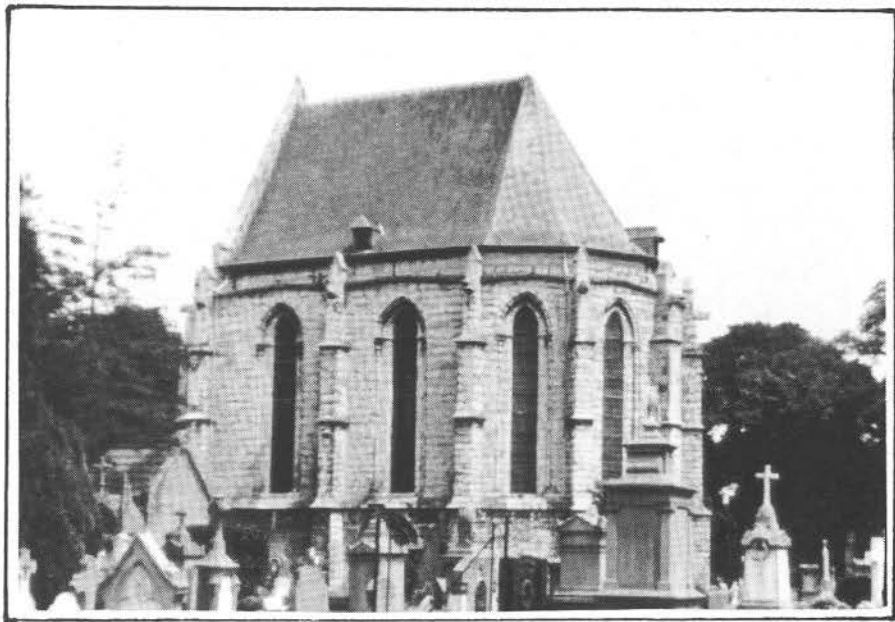
bruikte hij als geboren en getogen, dialectkundige Lakenaar een lokaal gekleurde en beeldrijke taal, die dicht bij de door Friedrich Wilhelm Schmidt voorgestane, typische „sagetaal” staat: „Der Stil der Volkssagenerzähler ... kennzeichnet sich besonders durch stilistische und rythmische Lebendigkeit; er weist auf: Bildlichkeit des sprachlichen Ausdrucks ... sprunghafte Darstellung, Vorliebe für Gegenüberstellungen und Gegensätze; — seine Sprache ist immer die Mundart, diese liebt ... Lautmalerei, Naturlaute, schöpferische Prägung von Neuworten; weist grammatisch Besonderheiten aller Art auf in der Wahl der Tempora, in Stellung der Satztheile usw.” (Petzoldt - 1969, 64).

2. De volksverhalen

2.1. Uit Laurentius Van Beneden *Historie van de kercke van Christus ... te Laken*

Het Unselgraf

In 944 werden twaalf „pestlijders” door de Heilige Maagd gered. Een dertiende, die lasterende woorden tegen de Moeder Gods had uitgebracht, werd echter vreselijk door zijn kwaal gepijnigd en blies tenslotte de laatste adem uit. Hij werd dan ook buiten het gewijde kerkhof ter aarde besteld, op een plaats die nadien het Unselgraf (= onzalig graf) geheten werd (Wauters - 6A, 25 / Cosyn - 1904, 48 / De Cock - 1911, 106-107 / De Baere - 1934, 195 / Bousse - 1936, 215-216 / Verbesselt - Par IV, 104).

In het midden van het kerkhof van Laken staat het koor van de oude dorpskerk, waarbij het verhaal van de „dertien pestlijders” zich afgespeeld zou hebben (foto P.V.N.H., 1994)

Dit verhaal baadt in het legendarische kader van de Lakense Onze-Lieve-Vrouweverering en werd dan ook door Laurentius Van Beneden in zijn boek opgenomen.

Het aantal zieken, dertien, is in verband te brengen met het onheil brengend getal der dertien aanwezigen bij het laatste avondmaal: Christus en de twaalf apostelen, onder wie één, nl. Judas, zijn verraad met de dood moest bekopen.

Wat de kwaal betreft, waaraan de „pestlijders” leden, lopen de versies uiteen. Van Beneden spreekt in zijn hierboven aangehaald boek van „S(int)-Anthonis vier (dwelck inde historie het helsch vier genaemt wordt)”, doch waarvan thans bekend is dat het door een parasiet van de rogge veroorzaakt werd (Garnier - 1978, 435 en 464). In vroegere tijden werd deze aandoening, te meer daar ze vaak gepaard ging met opwindingscrisisen, net als andere ziekten waarvoor geen natuurlijke verklaring bestond, als een vorm van bezetenheid beschouwd (Hamburger - 1979, 944 / Petzoldt - 1989b, 14). Het was dan ook normaal in zo'n geval een beroep te doen op Gods almachtigheid en genade om door Zijn tussenkomst verlost te worden. Er kon echter genezing noch strafeloosheid bestaan voor de zieke die Onze-Lieve-Vrouw had gelasterd. Voor hem moest de afloop fataal zijn.

Het didactische karakter van het verhaal alsmede de voorbeeldige en onmiddellijke bestraffing van de godslasteraar laten o.a. toe dit duidelijk religieus getinte volksverhaal, als een exempel te beschouwen (Bausinger - 1968, 199-200), te meer daar de periode waarin dit vertelsel door een vrome oratoriaan verspreid werd, nl. de Contrareformatie (17de eeuw), de ontstaansperiode van vele exempels (ibidem, en 194).

Het exempel brengt voorbeelden naar voren en dient tevens om de gelovigen af te schrikken (ibidem, 199-200). Door de opname van het verhaal van de blasemerende „pestlijder” in zijn boek wilde Pastoor Van Beneden hoogstwaarschijnlijk zijn lezers stichten.

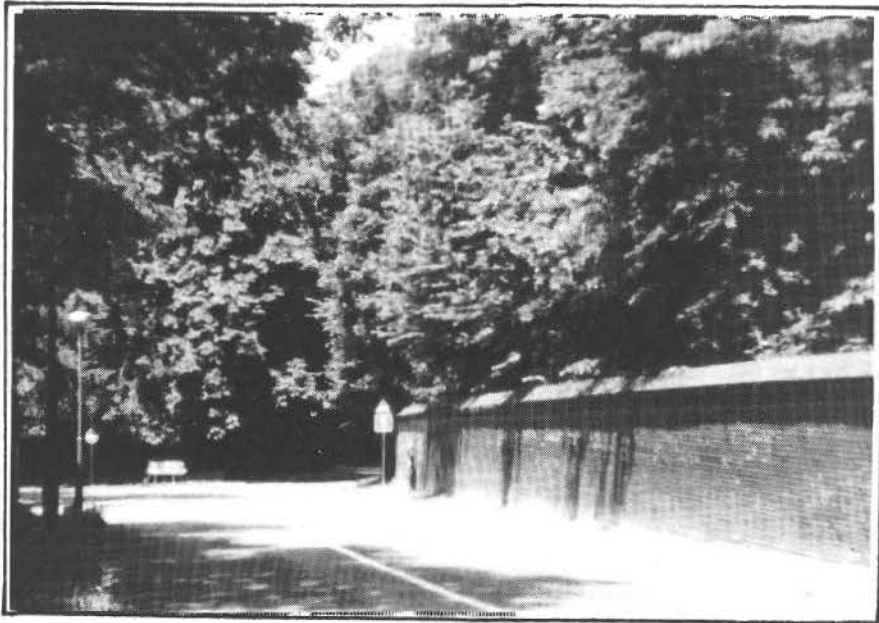
In die tijden werd de godslastering niet alleen beschouwd als een inbreuk op de waardigheid van een christelijk leven maar ook als een seculier strafbaar vergrijp, dat de goede betrekkingen tussen God en de (dorps)gemeenschap kon verstoren en aanleiding kon geven tot goddelijke bestraffingen als b.v. epidemieën, oorlogsgeweld en andere rampen (Maes - 1947, 173-177).

Het toponiem Unselgraf werd als een „verbastering van unselig graf, onzalig of vervloekt graf” verklaard (Wauters - 6A, 25 / Coekelberghs - 1874, 19). Het zou wellicht op de ontdekking tijdens de middeleeuwen of later, van een (heidens) graf kunnen wijzen, gelegen buiten de gewijde kerkhofaarde — men denke in dit verband aan de in Laken geattesteerde toponiemen Tomberg en Tommeke. De blootlegging van zo'n graf kon in het toenmalige denkpatroon wel eens aanleiding geven tot het volksverhaal van de dertien „pestlijders”.

„Unsel” zou volgens ons uit de Latijnse gewicht- en muntnaam *uncia* kunnen komen. Het Unselgraf zou wel een (Romeins) graf geweest kunnen zijn, waarin „unsels”, d.w.z. *munten* als grafgiften werden neergelegd en later gevonden.

2.2.1. De Gehangenenweg

Voor de oude inwoners van de Sint-Lambertusparochie was de huidige Ebbebomenlaan („avenue des Ebéniers“) de „chemin du / des Pendu(s)“ (Gehangene(n)weg). Er werd(en) daar eens (een) hoofd(en) gevonden, terwijl de rest van de/het lijk(en) in Brussel-Stad aangetroffen werd(en) (Bron: Eric Christiaens).

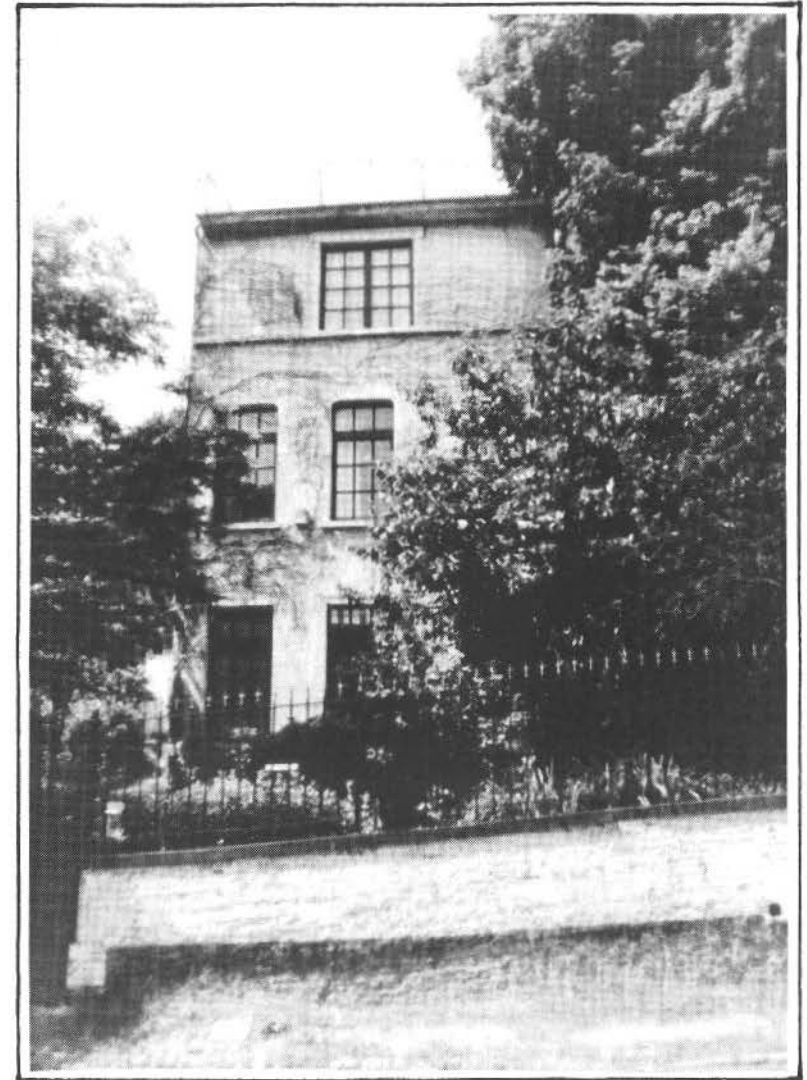
De vroegere „Gehangene(n)weg“ - thans: Ebbebomenlaan (foto P.V.N.H., 1994)

In Erembodegem bestaat er een soortgelijk toponiem: de Vermoordwegel, een „wegje waar iemand werd vermoord“ (De Brouwer - 1951, 255), terwijl men in Webbekom een Dodeman aantreft, een „plaats waar een dode gevonden werd“ (Claes - 1985, 473). Deze vindplaatsen bewijzen dat dezelfde traditie ook elders bekend was. Specifiek Lakens zou echter wel het demonische element van het/de koploze lijk(en) kunnen zijn, waarmee het irrationele in het verhaal naar voren komt (vgl. Roerich - 1966, 5 en 1976, 16).

We zijn geneigd de overlevering van de Gehangene(n)weg op grond van haar onvolledige en plaatsgebonden karakter onder Friedrich Wilhelm Schmidts categorie van de „Trümmer von Volkssagen“ te klasseren (zie Petzoldt - 1969, 28 / Roerich - 1976, 229). Ze zou wel kunnen teruggaan op een (zelf)moord of een terechtstelling die in de buurt van de huidige Sint-Annakazerne plaats zou hebben gehad. Het gaat hier duidelijk om een bijna uit de herinnering verdwenen volksverhaal, waarvan slechts een paar fragmenten aan de vergetelheid zijn ontrukkt.

2.2.2. Het Heksenhuis

De naam „Heksenhuis“ werd door de kinderen van de buurt van het laatste huis van de Medoristraat (thans nummer 104) — de vroegere „Campagne Fologne“ — gegeven. „Er woonde daar een oud vrouwtje dat „stout“ met de spelende kleintjes was, die allemaal schrik van haar hadden. Vandaar beweerde men dat ze een heks was“ (Bron: Eric Christiaens - brief van 17 december 1990).

Het Lakense Heksenhuis, de vroegere „Campagne Fologne“ (foto P.V.N.H., 1994)

eeuwen lang (van ± 1450 tot ± 1750) aanhield en zoveel menselijk leed veroorzaakte, heeft tot op heden diepe sporen in het volksgeloof achtergelaten (Roeck - 1980, 95-106).

De huisnaam „Heksenhuis”, hoewel blijkbaar slechts door kindervrees ingegeven, verwijst naar het heksengeloof, dat in de dorpsgemeenschap een bijzonder taai leven heeft: „Der Hexenglaube wird am Leben bleiben. Jede Aussen-seiterin in der Dorfgemeinschaft, jede alleinstehende, alleinwohnende oder hässliche Frau kann in den Ruf geraten, eine Hexe zu sein” (Roehrich - 1966, 16).

Hierbij knoopt zich nog volgend verhaal aan: 's Avonds spookte het in de buurt van het Heksenhuis en op de zolder van deze woning. Voor een weddenschap ging een man 's nachts een nagel slaan in de vloer van de zolder. In het donker sloeg hij echter zijn eigen jas mee in de vloer. 's Anderendaags werd hij dood teruggevonden” (VM / Dhr. Hendrik Van Roy).

Dit motief kent Sinninghe - 1943, 27, nr. 943: „Vor Schrecken gestorben — Ein Kleidungsstück des Mutigen der nachts zum Kirchhof geht, bleibt an einem Grabstein hängen. In der Meinung, vom Toten zurückgehalten zu werden, stirbt er vor Schrecken”. Dezelfde auteur rangschikt het verhaal in de categorie der „novellenartigen Märchen” (ibidem). Dit sprookjestype wordt gekenmerkt door zijn grotere „Wirklichkeitsnähe” en zijn realistische voorstelling (Petzoldt - 1969, 75).

Over het genre van het verhaal dient onzes inziens opgemerkt te worden dat een oorspronkelijke individuele belevenis naar een collectieve „freischwebende Sage” evolueerde (Petzoldt - 1969, 167-168). De plaatsgebondenheid van deze vertelling, waarvan de actie zich in het Lakens Heksenhuis afspeelt, rechtvaardigt het gebruik van de term „Sage” om haar te catalogiseren.

Inhoudelijk wordt de overmoedige die zich gewaagd had het bovennatuurlijke, demonische te trotseren, haast onmiddellijk met de dood gestraft. Dit motief laat toe dit volksverhaal bij de „Frevelsagen” onder te brengen. Zij berichten over de natuurlijke bestraffing van een mens, die zich buiten de geldende orde gezet heeft door een vergrijp tegen een taboe, een ongeschreven norm van de vroegere landelijke samenleving (Petzoldt - 1976, 126 en 1989a, 171 / Roehrich - 1976, 126).

De onachtzame wordt door tussenkomst van een anonieme macht op voorbeeldige wijze bestraft, waarbij „der Freiraum des Individuums zugunsten des Kollektivs” beperkt wordt (Petzoldt - 1989a, 171).

Dit verhaal werd door Hendrik Van Roys grootvader verteld, die in het begin van deze eeuw arbeider in de Lakense houtzagerij van Edmond Tollenaere was, hetgeen bewijst dat er in het industriële Laken oude overleveringen voortbestonden.

Hoelang dit verhaal als „geloofwaardig” gold en of het thans nog als dusdanig aangevoeld wordt, is een vraag waarop het antwoord van de persoonlijkheid

van de verteller, van zijn publiek en vooral van de omringde maatschappelijke toestanden afhangt. Zeker is in ieder geval dat het verhaal van het spook van het Heksenhuis een psycho-pathologische verklaring vergt en essentieel-existentiële vragen openlaat over de hele individuele en collectieve context waarin zulke sagen ontstaan en doorverteld werden / worden (vgl. Roehrich - 1966, 5). „Im Grunde bieten die Erzählungen von dämonischen Wesen das Bild einer Persönlichkeitspaltung: Ein Ich tritt seiner personifizierten Angst gegenüber ... Dämonen und Geistererlebnisse sind meist ... Individualerfahrungen ... und die meisten Dämonen sind dementsprechend auch solitäre Wesen. Das heisst, sie sind häufig bezogen auf ein Individuum” (Petzoldt - 1976, 37).

2.2.3. Het Huis van de Heilige Geest

Omstreeks 1880 bestond er in de Kerkstraat, die van de huidige Mathieu Desmaréstraat naar de oude kerk, voorbij de gemeentelijke fontein liep, een oud witgekalkt gebouw.

Dit huis werd bewoond door een gierige grijsaard. Hij had een enkele neef, Ludovic, die zijn oom heel rijk waande. Ludovic was kunstschilder. Het was een originele vent van wie de mensen hielden. Toen zijn oom stierf, erfde hij het huis, maar tot zijn leedwezen vond Ludovic er noch geld noch voorwerpen van waarde; alleen een lang nachthemd van zijn oom, dat op de grond sleepte. Ludovic trok het hemd aan om capriolen te maken tijdens het dorpsfeest waar hij veel succes had.

Naar huis teruggekeerd na het feest, ging hij naar bed. Plots hoorde hij gekraak en voetstappen: hij zag zijn oom helemaal verschrompeld en het hemd dat rond het bed danste. Hij verborg zijn hoofd in de dekens en alles verdween. De volgende nacht werd hij weer gewekt door het hemd alleen, waarvan de mouwen hem twee luide klappen toedienden. Hij verborg zich opnieuw in zijn lakens en alles bedaarde. 's Anderendaags vertelde hij zijn vrienden wat hem overkomen was. Ze lachten hem uit. Een van zijn makkers raadde hem echter aan fijne as van de kachel op de kamervloer te strooien om de volgende morgen een spoor van het spook te hebben. Tijdens de nacht kwam het hemd weer te voorschijn, deelde aan Ludovic meppen uit en verdween. De volgende morgen gaf men hem de raad wijwater naast zijn bed te plaatsen om er het hemd mee te besprenkelen. 's Nachts kwam het hemd terug. Het gaf Ludovic niet alleen klappen maar ook schoppen, alsof het hem uit het huis wilde verjagen. Ludovic raadpleegde de koster en de pastoor — van welke laatste de naam echter niet meer bekend is, want het is allemaal lang geleden gebeurd —. Zij kwamen hem gezelschap houden, maar tijdens die nacht gebeurde er niets.

Ludovic ging voor een leugenaar en een grappenmaker door. De volgende nacht plaatste hij naast zijn bed een pot zwarte verf en een dikke borstel, waarmee hij het hemd besmeurde dat weer teruggekomen was. 's Morgens zag hij op de grond zijn borstel en sporen van zwarte verf. Hij dacht nu van de ellende verlost te zijn.

Drie dagen later ontmoette hij echter een dikke witte kat met een grote zwarte vlek op de borst. Als gevolg van deze ontmoeting begreep hij dat hij er wijs

aan zou doen het huis te verkopen dat men voortaan het Huis van de Heilige Geest noemde.

Dit verhaal zouden we op grond van zijn plaatsgebondenheid, als doden- en verklaringssage willen catalogiseren:

Als „Totensage” wegens het thema dat erin aangesneden wordt. nl. „das Aufeinanderangewiesensein von Lebenden und Toten”, waarbij de „freventlich herausgeforderte in seiner Ruhe gestörte und gefährliche Tote” als geest uit het hiernaamaals terugkomt om zich te wreken (vgl. Roerich - 1966, 10-12 / Petzoldt - 1989b, 102).

Als „ätiologische Sage” of, meer bepaald als verklaringssage omdat een oud Lakens toponiem er een „volksätiologische” verklaring krijgt (vgl. Roerich - 1966, 31 / Petzoldt - 1989a, 107-108).

Het Lakens Heilige-Geesthuis was tot aan het einde van het Ancien Régime en de secularisatie van de liefdadigheid en armenzorg, het gebouw waarin de parochiale „Heilige-Geesttafel” — het O.C.M.W. „avant la lettre” — gevestigd was (Laenen - 1924, 196-211).

Het oude bouwvallig geworden huisje, gelegen op kadastraal perceel nr. B506, werd afgebroken in 1880, bij de aanleg van de Koninklijk-Parklaan. Tussen 1833 en 1864 had het de Lakense gemeentelijke diensten geherbergd (Cosyn - 1904, 133 / Pldre, 20 en 23).

Na het wegvallen van de oude sociale en maatschappelijke orde werd de naam die aan het oude gebouw was blijven kleven niet meer begrepen door de 19de-eeuwse dorpsgemeenschap, hetgeen aanleiding tot een „volksätiologische” sage gaf.

Het feit dat het toponiem „Huis van de Heilige-Geest of Heilige-Geesthuis” aanleiding gaf tot een gewone geestsage in verband met een terugkomende dode, mag als uitzonderlijk beschouwd worden. Deze overgang, die het ontstaan van de sage kan helpen dateren, werd misschien ingegeven door de „ontkersteningsdruk” die in de 19de en 20ste eeuw in het Brusselse bijzonder sterk geweest is (vgl. Verhaal 2.2.6. „De legende van de Vijf-Hondenbak”).

In verband met de naam van de Brusselse Heilige-Geeststraat werd er een soortgelijk verhaal verzonnen. Er is er sprake van een comediant en van de rode broek van diens grootvader (Devogel - 1914, 205-216 / Bernaerts - 1951, 40 / d'Osta - 1986, 298 / Leemans - 1995, 87-88). Misschien heeft de Brusselse overlevering aanleiding tot de Lakense gegeven.

De motieven van „Het Verhaal van het Huis van de Heilige Geest” komen in andere soortgelijke Nederlandse volksverleveringen voor (zie Sinninghe - 1943, 21 nr. 366 - „Das Gepenst kommt, um sein Eigentum zurückzufordern” en 78-79 nr. 450/39 en 453 „Zu langes Geisterhemd abgeschnitten / Das ausgezogene Geisterhemd”).

De dodensage stelt veelal een conflict voor tussen de levenden en de doden, die „gedemoniseerd worden” (Petzoldt - 1969 - 257 / Roerich - 1976, 36 en 37). Dit sagetype gaat vaak met een slecht geweten gepaard en stelt de vraag naar mogelijke psychologische projecties (ibidem, 36 en 40).

De terugkerende dode is bovendien vaak ook de uitdrukking van bepaalde „Schulden- und Frevelmotive” en de meeste dodensagen zijn tevens ook rechtssagen (ibidem, 48 en Petzoldt - 1969, 229).

Dit alles verwijst naar de functie van de dodensage, nl. dat het individu zich van bepaalde psychologische problemen zou kunnen bevrijden maar tevens en vooral als vermaning tegen mogelijke aantastingen van bepaalde ongeschreven onderliggende gezelschapstaboes (ibidem, 126). Wie deze heersende regels negeert, wordt op voorbeeldige wijze door een anonieme macht bestraft (Petzoldt - 1989a, 170-171).

In het volksverhaal van het Huis van de Heilige Geest schendt Ludovic een van de heersende maatschappelijke normen, nl. de eerbied die men aan dode familieleden verschuldigd is, zelfs als hun nalatenschap niet beantwoordt aan eigen verwachtingen. Door het misbruiken van het nachthemd van zijn oom haalt Ludovic zich de wraak van de in zijn rust gestoorde „gedemoniseerde” dode op de hals, want „Das Eigentum des Toten ist — mindestens eine Zeitlang — tabu. Tabuiert ist alles was mit dem Toten in Berührung gekommen ist ... Die gestohlene Kleidung ... wird vom Toten wiedergefordert” (Petzoldt - 1969, 257 en 1989b, 102 / Roerich - 1976, 134).

Deze volksage, net als vele andere, beoogt, zoals Beyslag het stelt, geenszins het bijbrengen van nieuwe kennis, maar wel het naleven van een oude maatschappelijke regel door de jongere generatie (Petzoldt - 1969, 190).

De heer Coens versie van het verhaal van het Huis van de Heilige Geest dateert, zoals reeds vermeld, uit de 19de eeuw. Voor deze datering pleit ook het „verzwakte” einde van de vertelling, nl. de verhuizing van Ludovic in plaats van de dood van de zondaar, zoals b.v. in de „Frevelsage” van het „beledigde doodshoofd” (zie Petzoldt - 1989b, 157-193).

Het valt naar onze mening nochtans niet te betwijfelen dat de in het verhaal van het Huis van de Heilige Geest onderliggende dodensage in het voorindustriële denkbeeld past en waarschijnlijk zeer oude stof is.

2.2.4. Van de Oude Linde en van Zander

De personages:

Zander: van wie iedereen houdt omdat hij een goed mens is. Ledde (lōdō): met z'n ketting: aanvoerder der boze geesten. Hij loopt 's nachts op het kerkhof rond en zwaait met kettingen (vroeger, ten tijde van de cholera, spande men kettingen rond de graven om de ziekte te beletten op aarde terug te komen. 's Nachts werden de kettingen door de wind bewogen).

De tegenhanger van Ledde was Jan de Lichte, chef van de goede geesten. Hij dwaalde 's nachts eveneens op het kerkhof rond maar vlammetjes duiden zijn aanwezigheid aan.

Kobe: vriend van Zander.

Jaloers op de populariteit van Zander, laat Ledde hem door zijn handlangers vermoorden. Ze leggen het lijk in een grote lijkkist, die ze boven op de Oude alias Dikke Linde plaatsen. Kobe zoekt hopeloos naar zijn vriend Zander. Een

oude tovenaars zegt hem: „Uw vriend is niet ver van hier. Hij zit in een boom”. Dank zij deze aanwijzing ontdekt Kobe de kist die hij op een stootkar plaatst. Daar de schemering nadert, stopt hij bij het eerste huis dat hij aantreft, toevallig juist het huis van Ledde. Kobe laadt de kist af en Ledde helpt hem deze naar binnen te brengen. Tijdens de nacht opent Ledde de kist, snijdt het lijk in zeven stukken die hij allemaal op z'n zolder verbergt en vult de kist met zware stenen.

's Anderendaags bij het ontbijt hoort Kobe lawaai boven. Zijn gastheer beweert dat het de kat en muizen zijn maar opeens ziet Kobe de zeven stukken het ene na het andere door de schoorsteen vallen. Kobe opent de kist en ziet er alleen stenen in.

Woedend wil hij zich op Ledde werpen, maar een onweer barst los en Ledde verdwijnt ... Tijdens de nacht wordt er aan de deur geklopt: 't Is de oude tovenaars, die Kobe belooft hem 's anderendaags te helpen. Met een magische balsem bestrijken Kobe en de grijsaard het lijk, dat ze met doeken omwinden. Daar werken ze de hele dag en een deel van de avond aan en ze leggen het lijk in de kist. Intussen was de avond gevallen en was het weer te laat om op weg te gaan.

Toen Kobe de volgende morgen wakker werd, was de tovenaars er niet meer. Kobe ging in de kist kijken: Zander was verdwenen en ditmaal voorgoed.

't Huis van Zander, met het dichtgemetselde portaal van een der gebouwen van het oude buitenverblijf „De Blijde Keer” (foto P.V.N.H., 1994)

Sommige mensen beweerden dat Kobe niet goed snik meer was en dat hij wartaal vertelde, maar anderen zegden dat Zander nog altijd leeft en 's nachts rondwaalt op het kerkhof, onzichtbaar maar steeds levend.

liggen we bij Zander” = dan zullen we dood en begraven zijn = op het kerkhof liggen en „'t is maar een Kobe” = 't is een brave maar naïeve man.

De oude hoeve, waarvan de voorgevel thans ingemetseld is in de muur van het kerkhof van Laken, heet „'t huis van Zander”.

Als veel andere van zijn type staat dit verhaal op de grens tussen sage en sprookje (Top - 1982, 213). Het bevat heel wat sprookjesmotieven maar dient desondanks als sage te worden beschouwd:

a. wegens zijn plaatsgebondenheid: typische gegevens (b.v. de Oude Linde en het Huis van Zander) situeren het verhaal in Laken. De Oude alias Dikke of Grote Linde was een reusachtige lindeboom die bij de grens tussen Laken en Heembeek stond, op het kruispunt van de weg naar Grimbergen (thans de Wandstraat), naar Meise (vandaag bij benadering de Meiselaan) en de straat naar de Windmolen van Overheembeek (min of meer de huidige Jules Van Praetlaan). De dode boom werd kort na 1908 omgehakt (Van Nieuwenhuisen - 1993, 417). Typisch Lakens is ook het detail van het „huis van Zander”: er bestaat inderdaad in de muur van het kerkhof van Laken een dichtgemetseld portaal dat de volksverbeelding blijkbaar geprikkeld heeft.

b. wegens de confrontatie tussen de wereld van vlees en bloed en die van het buitengewone (zie Top - 1982, 218).

Typische sprookjesmotieven zijn:

- Ten eerste de fantasiewereld waarin het verhaal baadt, dat volkomen aan Von Sydows categorie van het Schimäremärchen” beantwoordt (Petzoldt - 1969, 74).

- Ten tweede de centrale rol die Kobe en Zander erin spelen en het ontbreken van de aan de sage eigen historische dimensie (Roehrich - 1966, 14 en 33 / Petzoldt - 1969, VII en 22).

Hierbij komt ook de eerder positieve houding t.o.v. de tovenaars die in de sage als een duivelse figuur optreedt (Roehrich - 1966, 33).

Tenslotte is er ook het motief van het lijk / het spook dat in verschillende stukken door de schoorsteen valt. Het behoort tot het internationaal verspreide thema van het „Fürchten lernen” (vgl. Deulin - 1965, 37 / Top - 1982, 217 en 218).

Andere personages en aspecten van dit verhaal verdienen ook bijzondere aandacht, o.a. de figuur Ledde. Het gaat ongetwijfeld om dezelfde „Lokaldämon” die door De Cock & Teirlinck als de luchtgeest Kludde (uitgesproken Klödde), Klurre, Lodder of Loeke voorgesteld werd: „een in een groot deel van Brabant en Vlaanderen, vooral op het platteland, welbekende boze geest, voor wie de boeren ten eerste bevreesd waren. Zeer veranderlijk van gedaante, kon Kludde als een grote zwarte hond verschijnen, die op zijn achterste poten liep en een aan zijn hals hangende ketting deed rammelen. Onverwachts sprong hij op een eenzame nachtwandelaar, sloeg hem neer en ijde dan plotseling weg (De Cock - 1909, 82 en 92 en 1912, 248). Dezelfde auteurs

(1909-86) vermelden de verschijning van „Kleurre mee de keet” in Laken (Heizel), Strombeek, Meise en omliggende gemeenten, terwijl Verbesselt - ZWH 152-154 bericht over de aanranding van een Heembeekse boer door „Kleurre” in de Beizegemstraat in het jaar 1928.

Het is bekend dat demonische gestalten van volk tot volk en zelfs van streek tot streek variëren (Roehrich - 1966, /Petzoldt - 1969, 240). De Brabants-Vlaamse Kludde behoort ongetwijfeld tot die wezens en zijn optreden in een Lakens „sprookje” behoeft dan ook helemaal niet te verbazen.

Zulke demonische figuren stammen uit de voorindustriële wereld van het boerendorp (Petzoldt - 1989a, 113). Hetzelfde geldt voor het „demoniseren” van ziekten: „Die grossen Volkseuchen, der schwarze Tod, die Cholera haben in der Erinnerung des Volkes tiefe Spuren hinterlassen. Man glaubte sie durch menschengestaltige Dämonen verursacht” (ibidem, 102).

De verpersoonlijking van de cholera in de voorstelling van het personage van Ledde, een plaag die in het Brusselse herhaaldelijk en tot diep in de 19de eeuw een hoge tol aan slachtoffers opeiste (zie Vermeire - 1993 / Falise - 1994), is dan ook contextueel als normaal te beschouwen.

Oorspronkelijk werden de stallichten als de ogen van Kludde beschouwd en later als de zieltjes van ongedoopte kinderen (De Cock - 1909, 83). Merkwaardig is dat de verteller in zijn inleiding van dezelfde stallichten een attribuut van „Jan de Lichte, chef der goede geesten” maakt. Hierbij is misschien een woordspeling tussen het woord stallicht en de persoonsnaam van Jan de Lichte aan het werk geweest. Jan de Lichte, van wie hier een positief beeld wordt gegeven, was echter in werkelijkheid een beruchte bendeleider die omstreeks 1745 de streek Aalst - Geraardsbergen - Oudenaarde met zijn moordende handlangers onveilig maakte. Hij werd op 14 november 1748 op de Grote Markt van Aalst geradbraakt (Simons - 1968, 26, 29 en 31 / Braekman - 1968, 110 / Lamarcq - 1983, 117 / Verstappen - 1989, 7-33).

De overgang van „bendevoofd” tot „chef der goede geesten” gebeurde waarschijnlijk via het idealiseren van de roversfiguur, een vaak voorkomend volkskundig fenomeen; men denke b.v. aan Robin Hood in Engeland, Cartouche en Mandrin in Frankrijk (Simons - 1968, 26). Volgens Lamarcq - 1983, 122 zou het opgroeien van de bende van Jan de Lichte tot volkskundige en literaire mythe zich door de ongekende wreedheid kunnen laten verklaren, waarmee een groep ontwortelden, slachtoffers van hun harde tijd, bestraft werd. Met Louis Paul Boon deed Jan de Lichte in de 20ste eeuw zijn intrede in de Vlaamse literatuur (*De bende van Jan de Lichte - De zoon van Jan de Lichte*); Maes - Top - 1982).

2.2.5. De Rode Beek of Drootbeek

Een grote heer bewoonde eertijds een uitgestrekt domein op het Espenveld. Hij was getrouwd met Eulalie, een beeldschone vrouw van wie iedereen dacht dat ze een fee was. De heer was zeer gierig en verbood zijn vrouw uit te gaan of om het even wie te ontvangen.

De toren van het oude Hof te Drootbeek maakt thans deel uit van het gebouwencomplex van het Lakense „Institut des Ursulines” (Met dank aan de Directrice, Mevrouw Françoise Demey en aan De Heer Alain Munster - foto P.V.N.H. - 1994)

Op zekere dag werd hij echter heel ver aan het sterfbed van zijn moeder geroepen. Vóór zijn vertrek, drukte hij zijn dienaren op het hart niemand te ontvangen.

Een week later ontving Eulalie een brief van haar broer Roeland, die vijftien jaar voordien naar Moskovië vertrokken was, om handel in pelzen te drijven. Arm geworden, durfde hij geen hulp aan zijn gierige zwager te vragen en richtte hij zich tot zijn zuster. Hij vroeg haar om een afspraak voor de volgende avond tussen elf en één uur bij de bron die ze goed kende.

Eulalie verzamelde haar spaargeld en juwelen, wachtte tot iedereen was gaan slapen en begaf zich naar de bron. Broer en zus zagen elkaar met ontroering weer en weenden van vreugde. Eulalie schonk haar broer het geld en de kostbaarheden.

Plots hoorde men een gekraak in de struiken: het was de heer, Eulalie's echtgenoot die, dol van woede, zijn dolk trok en Roeland mee doorstak. Verontwaardigd door zoveel wreedheid, trok Eulalie het wapen uit de wonde en plantte het in het hart van haar echtgenoot.

Op de plaats waar die twee moorden gepleegd zijn, bloeien elk jaar rode bloempjes, als bloedvlekken. Veel van hun bladeren drijven op het beekje waarvan de bron de oorsprong is; daarom wordt het ook de Rode Beek genoemd.

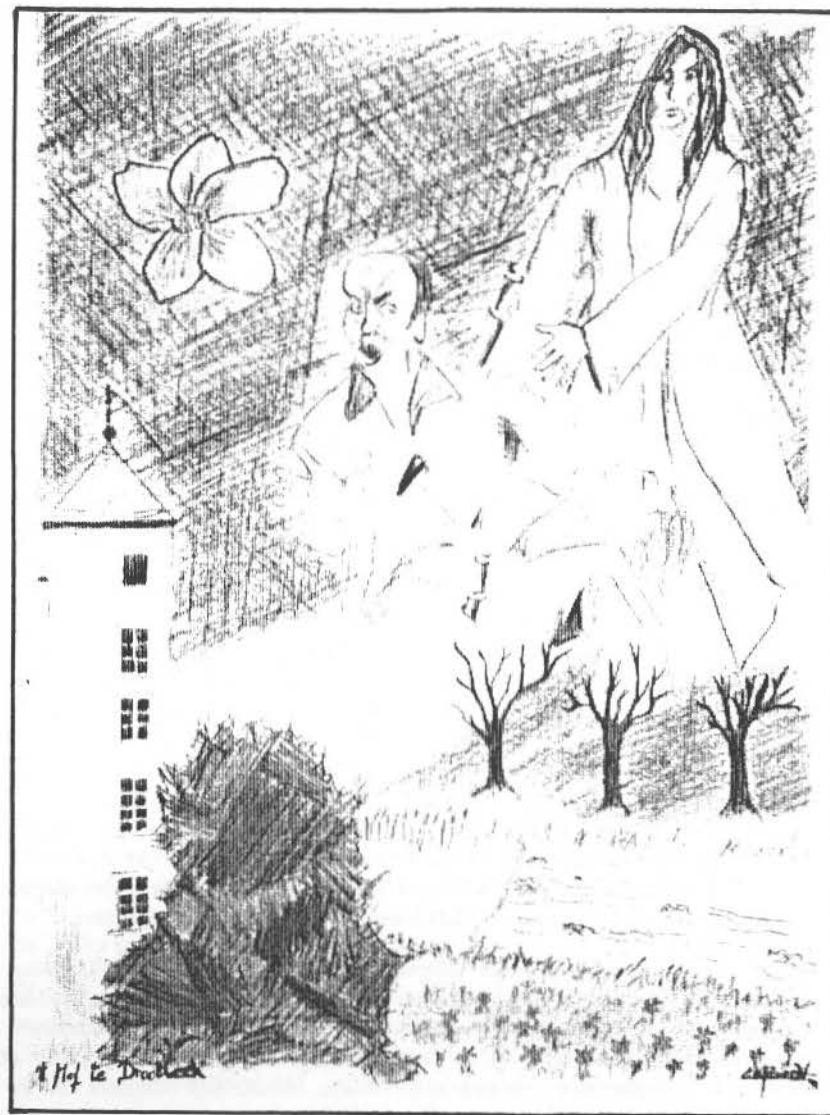
* * *

Dit verhaal beschouwen we als een grensgeval tussen sage en sprookje: het heeft namelijk veel weg van het sprookje maar is tevens ook een volksetymologische verklarende sage die een toponiem verduidelijkt „Drootbeek = de rood gekleurde beek”: „Ortsnamen werden nach volksetymologischer Weise aus den Bestandteilen ihres Namens, meist mit primitiven Analogieschlüssen gedeutet, oder man versucht ihnen durch eine sekundäre Motivation historische Tiefe zu geben” (Petzoldt - 1989a, 108).

De wetenschappelijke verklaring van de plaatsnaam Drootbeek is zeker „de beek die door de gerooide (d.w.z. voor landbouw of veeteelt bruikbaar gemaakte) grond loopt”.

De overgang van verklarende sage naar sprookje werd door Roehrich - 1966 - 22 beschreven: „Aetiologische Sagen sind primär nicht aus Phantasie und zur Unterhaltung erdacht, sondern sie wollen glaubwürdig sein ... Dann (= später) sind sie aber auch in den Bereich spielerischer Phantasie und ins Märchen übergegangen”. Sprookjesachtig in dit verhaal is o.a. de diende rol die erin aan de vrouw beschoren wordt (Roehrich - 1976, 21).

Het motief van de absurde moord van een familielid is oud en, met veel varianten, internationaal bekend (Petzoldt - 1989b, 194). Dit geldt eveneens voor de associatie van bloed met rode bloemensoorten - vgl. Sinninghe - 51,

Het verhaal van „De Rode Beek” (tekening van Juffrouw Muriel Lefèvre, 1994)

en de Engelse traditie van de rond 11 november in heel Groot-Brittannië verkochte „Flanders Poppies”, als herinnering aan het op zoveel slagvelden vergoten Britse bloed (Verleyen - 1992, 37-41).

2.2.6. De Legende van de „Vijf-Hondenbak”

Er was eens een jongetje dat helemaal blind was. Hij was blind sedert zijn geboorte en daardoor was hij toch in staat „zijn plan” zelfs goed te trekken al zag hij niets. Voor zijn korsteke te verdienen, ging hij in die oude tijd bedelen om hier een boterham, daar een cens, ginds vijf cens te krijgen. Alle dagen legde hij de weg af tussen Laken en Grimbergen, waar hij woonde. Men kon hem iedere morgen zien aan de deur van de kerk in Laken want er kwamen daar vele boeren-mensen van de ganse omtrek.

Maar op zijn weg moest hij een klein bos doorkruisen. Al was hij blind, toch kende hij het weggetje dat door het bos liep, als zijn broekzak. Hij was een handige maar ook een heel brave jongen, heel graag gezien van de mensen en 's avonds was zijn beurseke nooit leeg en dan ging hij heel gelukkig naar huis.

Op een zekere zomeravond kwam hij terug van Laken en kwam toen aan het bosje. 't Weer had de hele dag heel heet geweest, heel heet en ons jongetje dacht er ineens aan hoe fris en plezierig het zou zijn blootvoets in het weggetje vol gras te lopen. Hij trok zijn klompjes uit, maar hij had die maar zopas uit of hij hoorde stemmen verder in de struiken ... stillekens aan kwam hij dicht bij: stemmen, vieze stemmen, boosaardige stemmen!! De blinde jongen bleef stokstijf staan en stilletjes luisterde hij: groot was zijn schrik toen hij duidelijk hoorde dat het dieven waren! Dieven die hier op de rand van het bos de mensen afwachtten om hen te beroven!

- „Ja”, zei een ruwe stem, „onze dag is rot geweest ... moeten wij daarvan leven ... nou is het genoeg ...”

- „Ja”, zei een heel zware stem, „we hebben nog niet eens genoeg om een pint te zuipen, de eerste die we nu te pakken krijgen moet er aan ...”

- „Houd uwe muil dicht!” beet een autoritaire stem, „voor het klagen zijn we hier niet maar wie heeft er het minst meegebracht, verdomme!”

Onze blinde jongen hoorde dat allemaal van op afstand maar toch genoeg duidelijk en hij begreep heel goed dat de dieven er niet zouden over prakkezeren om ook zijn geldbeurseke af te pakken! Wat nu gedaan? Doorstappen daar was geen sprake was, om hulp roepen? Dan zouden ze allemaal op hem afstomen ... Weg lopen dan? en naar waar? Onze blonde kop was zeer slim en zeer handig. Alhoewel hij blind was, kon hij klimmen gelijk een kat en ... hij kroop in een boom, soepel, handig en geruisloos. Geen enkele tak die brak, zelfs geen éne die „krak” deed. Oef! Daar gestopt in 't dikke loof van de bomen zou hij veilig wachten tot de dieven zouden verdwijnen. Zo dacht hij tenminste maar hij wist nog helemaal niets van al hetgeen nog ging gebeuren ...!

Want hij zat nog geen tien minuten — die hem een uur schenen — in zijn boom of hij hoorde van heel ver ... de zware stappen toch iets wat aarzelend

van een man, misschien een boer? Hoe kon hij weten zonder zien? Een man dus die van niets wist en die regelrecht afkwam om vlak in de val van de dieven te lopen ... Hoe hem toch verwittigen? Roepen? Dan stormen de dieven op hem af. En hoeveel waren er? Misschien vijf? Misschien zes? Van zijn boom afspringen? Daar was het nu reeds te laat voor. Een stok werpen? Een tak afbreken? Nutteloos. Oh, wat zou die kleine jongen toch gegeven hebben om die mens te redden, te verwittigen ... Wat zou hij toch gegeven hebben dacht hij bitter ... Maar ineens was het al te laat: de dieven sprongen met zijn vijven uit het struikgewas, ze vlogen letterlijk op de eenzame man die te laat begreep wie ze waren en zelfs wat er gebeurde want die mens was nu eenmaal ook een blinde! En hij ook dus zag niets! Hij voelde de dieven op hem afstormen, zijn beurs uit zijn zak rukken met geroep en gejuich, gevloek en getier ... want de beurs was heel goed vol. Maar plots ... kon onze kleine jongen zich niet meer bedwingen, hij kreeg het niet over zijn hart en hij riep zo hard hij kon: „Help ô Hemel! Help! Help voor ons!”

Ineens kwam er een geweldige bliksem en een oorverdovende donderslag. Kraak! booom! en daar in die bliksem verscheen er een grote dame heel in het donker blauw gekleed. Ze had heel bruine, donkere ogen en ze was precies met licht omringd. Op één enkel teken van haar hand, sprongen er plotseling vijf grote, enorme honden uit het struikgewas want de dieven waren ook vijf ... de vijf geweldige beesten sprongen ieder op een dief, ze vlogen onmiddellijk naar de keel van de bandieten en hun zware, dikke tanden beten in één stuk door de vijf kelen, het bloed spoot langs alle kanten ... De grote blauwe Dame gaf terug een teken met haar hand en de vijf honden verdwenen in een oogwenk want de Dame in 't blauw was een „fee”.

En toen sprak ze tot de twee blinden: „Brave mensen, wees niet bang! Gij zijt allebei blind, gij kunt niet zien maar ik heb uwe miserie en uwe nood gezien. Er waren hier vijf bandieten maar ik heb op hen mijn vijf trouwe honden gejaagd en nu zijn ze dood. Wees nu niemeer bang! en gij mijn kleine jongen, gij zijt blind maar toch hebt gij een andere blinde geholpen. Omdat gij mij ter hulp geroepen hebt zal ik u een draad van mijn kleed geven, ge zult het dragen, ge zult het niet zien maar ge zult het altijd voelen als een bewijs van mijn hulp. En hier zal nu een fontein komen, men zal ze de Vijf-Hondenbak noemen, al de gene die ziek aan hun ogen zijn, zullen hier verlossing en beterschap voor hun kwaal vinden! Wees niet bang!”

De grote blauwe Dame deed terug een teken met de hand en daar spoot nu uit de grond een fontein van zuiver klaar water. Sedert dan kan men nog altijd ter plaatse de fontein zien ... (Bron: Jan Coen).

* * *

Dit verhaal ontstond waarschijnlijk bij de volksetymologische verschuiving — op grond van een louterere klankgelijkenis — van de oude Lakense plaatsnaam Vijf-Wondenbak tot Vijf-Hondenbak om het nieuwe toponiem te rechtvaardigen.

Het verhaal van „De Vijfhondenbak” (tekening van Juffrouw Muriel Lefèvre, 1994).

digen (zie Koch - 1963, 163-168 / Petzoldt - 1989a, 108). De dialectische overgang van [vā'fwɔndənbak] tot [vā'fɔnəbak] kan men taalkundig verklaren de assimilatie van w door f.

De Vijf-Wondenbak is een in opdracht van Aartshertogin Isabella gebouwde arduinen fontein, die het water van een „geneeskrachtige” bron doorliet door vijf openingen (ter ere van de Vijf Wonden van Christus). De Vijf-Wondenbak of -put alias Sint-Annafontein bevindt zich aan het einde van de Sint-Annareef bij de Sint-Annakapel.

Verder deelde ons Jan Coen mee dat het optreden van de twee blinden, de kleine en de grote, in verband dient te worden gebracht met de namen van de thans verdwenen Kleine- en Grote-Blindestraat, twee straten die, vertrekkend van de buurt van de Vijf-Hondenbron, evenwijdig met elkaar de velden inliepen in de richting Strombeek-Grimbergen, waar het blinde kindje juist vandaan kwam. Dat volksetymologie hierbij weer in het spel is geweest hoeft, dunkt ons, geen betoog.

In deze overlevering speelt de in Laken vroeg ontstane Mariaverering — want wie anders dan de Heilige Maagd kan als een in het blauw geklede „fee” verschijnen als een blind kindje om 's Hemels hulp smeekt? — eens te meer een centrale rol. Daarom lijkt het ons verantwoord deze geschiedenis, zoals Jan Coen het doet, onder de legenden te rangschikken, waarvan Bausinger - 1968, 198 de „devotionale Art” onderstreept, hoewel dit verhaal ook eigenschappen vertoont van het sprookje (o.a. het onwerkelijke karakter en de duidelijke splitsing tussen goed en kwaad met, aan het einde, de overwinning van het goede) en van de sage (o.a. de plaatsgebondenheid — in dit geval Laken — de omgeving van de Sint-Annakapel en de Vijf-Wondenbron) (Roehrich - 1966, 310 / Bausinger - 1968, 152-198). Hoezeer legende, sage en sprookje in elkaar kunnen overgaan, is genoeg bekend (Roehrich - 1966, 32 en 37).

Dat een jongere of zwakkere persoon of (een) hond(en) in volksverhalen dieven kan / kunnen doden, blijkt uit twee door Sinninghe - 1943, 28; nrs. 956b en 957 opgetekende verhalen: „Die Magd, allein zu Hause, tötet die Räuber” en „Der grosse Hund tötet die Räuber”.

Wat de datering van dit verhaal betreft, kan onzes inziens de 19de of de 20ste eeuw naar voren gebracht worden. Hiervoor kan de mogelijke vervanging van Onze-Lieve-Vrouw door een blauwe fee pleiten. Deze substitutie werd misschien ingegeven door de „ontkersteningsdruk” van de 19de en 20ste eeuw, die in het Brusselse beduidend was / is (vgl. verhaal 2.2.3. Het Huis van de Heilige Geest).

2.2.7. De Nekkers

Iedereen weet natuurlijk dat de „ezels” de mannen van Schaerbeek zijn, de „kiekenfretters” de mensen van Brussel zijn, men weet misschien minder dat de „kastaknokkels” de mensen van Koekelberg vertegenwoordigen en de „kuulkappers” die van Sint-Gillis, de „hondenfretters” die van Vorst en de

„ijzerbijters” (of liever de „ijzerfretters”) die van Molenbeek ... maar ... dat men de Lakenaars de „nekkers” noemde en waarom? Ja, dat weet men niet zo goed! Van waar komt die bijnaam? en hoe heeft men ons die „toenaam” op de rug geplakt? Een bijnaam heeft verschillende oorzaken. Maar die bijnamen van een bepaalde kring inwoners zijn niet altijd een tikkeltje misprijzend, het is een soort scherts, een beetje wraak onder de gemeentes want „vroeger” leefden de gemeentes zeer afgesloten en „in zich gekeerd”: de trams en busen waren ofwel zeldzaam en/of zeer kostelijk. Men zou bovendien nog moeten spreken van nuances: iemand van 't Verregat, iemand van Susse Plas was ook een Lakenaar maar niet bepaald van het centrum.

Hier is dus de legende (met de nodige omwegen).

't Was in 't jaar één „as de oeilen preekten”, zeggen de oude Lakenaars, en toen stond de „Foor” van Laken nog in de Claessensstraat en de Paleizenstraat natuurlijk. Er was daar onder meer de buitengewone helderziende „Mademoiselle Prudence” en ik hoor nog mijn vader het aloude „boniment” aframmen: „Approchez! Apprrrochez Mesdames et Messieurs, venez consulter Mademoiselle Prudence, la femme à double-vue ... en quelle couleur est la robe de soie verte de Madame là ...? Verte! Et en quoi est faite la montre d'or de monsieur? — D'argent! - D'argent? (met verbazing) — Oui mais doré! — Aah! Doré! Vous voyez bien, Mesdames et Messieurs, que Mademoiselle Prudence est infaillible! N'hésitez donc pas! Approchez! ...”

Maar er was ook een „pachakroet” die speciale poeder verkocht tegen de luizen, de walluizen, de platluizen, enz. „Dames en heren! Voor de eerste keer in België, heb ik de eer en het plezier U een heel nieuwe uitvinding te presenteren die gekocht werd door de graaf van Mantova, de hertog van Salamanca, de prinses van Villabobar ... het is de heel nieuwe poeder van Perlimpinpin ... ziehier, dames en heren dat klein mirakeltje dat wonderen doet ... het is vrainment terreebel voor al de „kammerodjes” en zij het nu platluizen of walluizen ... en hoe moet ge dat doen? Wel dames en heren, in uw rechterhand neemt ge het kammerodje met zijn koperen bekske, ge trekt het een beetje open en met uw linker hand doet ge 'r juist een klein priesken Perlimpinpin in ... en 't kammerodje is geliquideerd, mors-dood en voor altijd vergeten! ... Op die moment springt er de legendarische Lakenaar recht en roept voor de ganse gezelschap: „Ja, mô den kan ik ze nekken uuk!”. En sedert dan heeft men de Lakenaars de „nekkers” genoemd!

Voor veertig jaar ontmoette ik nog een oude Molenbekenaar die me vroeg: „Enne ... van wô zaaide gaai?” — „Ik ben van Lôke ..” — „Han! dan zedde gaai ne nekker!”. Die kende nog de oude legende. Maar vandaag, wie weet het nog? Ik herinner me nog — 't was in 1930 — er was een groot banket in de Moorsledestraat (een café, die van de Pelote la Poste) en daar hoorde ik mijn grootvader het zeer oude liedje zingen van:

„Woeile gôn mee mê dei da voyageite ...
en waaile zaaïn gien gebakken peire ...
mô waaile willen ne gruuete wekker
want waaile zaaïn ... ja, waaile zaaïn de nekkers!

„Nô de Wole trekken we en nô Frankraaik
van stappen en werken hemme gien spaait
want as me terug komme baai onze maaid
den zen onze zakken vol en we zaaïn raaik!”

Misschien is er hier of daar nog een oude Lakenaar die zich dit liedje kan herinneren ... (?) (Bron: Jan Coen).

De nekkers-toponiemen herinneren aan kleine watergeesten van de Germaanse mythologie en zouden relictten kunnen zijn van verdwenen plaatselijke sagen (De Cock - 1909, 164). Er bestonden in het oude Laken twee complexen van nekkers-toponiemen (een *Nekkersblok*, -hof, -poel / put (in de betekenis van „steengroef”) bij het Hof te Ossegem (thans de buurt van het Heizelstadion) en een *Nekkersdal*, een *Nekkersdalstraat* (de huidige Drootbeekstraat), een *Nekkersdalveld*, een *Nekkersdalweide* en *Nekkersdalvijvers* alsmede een niet te lokaliseren *Nekkersgat*.

Het verhaal van Jan Coen over het ontstaan en de betekenis van de benaming „Nekker” is naar onze mening ontegensprekelijk als puur volksetymologisch te bestempelen. Deze door een klankgelijkenis ingegeven woordspeling beschouwen we op grond van haar bondigheid en wegens haar plaatsgebondenheid als een „volksetymologische Schwanksage”, die uit een speelse vertelvreugde ontstond (vgl. Roehrich - 1976, 231).

Deze overlevering verwijst naar een periode, toen elk dorpje een microcosmos was. Met uitzondering van buitengewone gebeurtenissen als de kermis, die dit isolement en de eentonigheid van het dagelijkse leven kortstondig doorbraken, waren er geen contacten met de buitenwereld of waren ze zeer zeldzaam (Roeck - 1980, 11). „Daar woonde vreemd volk waartegen men tijdens de kermis het mes trok” (ibidem). Die „vreemdelingen” werden dan ook vaak met eerder belachelijke of kleinerende namen gedoopt.

Het liedje van de „nekkers” komt uit de tijd van het voorindustriële Vlaanderen van de 19de en het begin van de 20ste eeuw, toen veel mannen voor langere perioden naar Wallonië of naar Frankrijk trokken om er in de industrieën — o.a. de kolenmijnen — of op de velden te werken. Zo konden ze aan de kost geraken en hun in het geboortedorp achtergebleven familie onderhouden (Verthé - 1976, 66-67, 192-194 / Craeybeckx - 1977, 103 en 1978, 287-289). De aanwezigheid van het „nekkersliedje” aan het einde van deze „Schwanksage” biedt de vorser een vast gegeven om het verhaal te dateren.

OVER "SPOTNAMEN" IN DE VOLKSTAAL

Door bemiddeling van een vriend uit Evere, ook een liefhebber van heemkunde, kwamen wij in het bezit van uittreksels van een werk waarvan wij de auteur niet kennen, noch de uitgever en ook niet de datum van publikatie.

Het gaat over een reeks van 38 foto's van afzonderlijke personen of groepen, inwoners van Evere, opnamen uit een periode die loopt van eind vorige eeuw tot de oorlog van 1940/1945.

Elke foto is vergezeld van tekst die de namen vermeldt van al de personen die op het beeld voorkomen, samen met enkele korte biografische gegevens. Deze informeren ons, onder andere, over plaats en datum van geboorte/overlijden; datum van huwelijk; naam van echtgenoot/echtgenote; aantal kinderen (zo vinden wij b.v. een gezin met 18 kinderen !); uitgeoefend beroep of officiële functies : burgemeester, schepen, gemeenteraadslid, politiecommissaris, pastoor, landbouwer, herbergier, grafmaker, hoefsmid, melkboer, vroedvrouw, enz..

Dit is, op zich zelf, al merkwaardig. Men kan zich inbeelden wat een gigantisch werk het gevergd heeft om al die gegevens op te zoeken en samen te brengen.

Het plezante daarbij is dat niet alleen de namen worden opgegeven, maar voor bepaalde personages ook de "spotnaam".

Zo vonden wij, o.a. : Suske Krekel, Luppe de Smed, Ware van de Garde, Pie van Pikeur, Pie van Maike Fokke, Tichke Klopper, Jean Konijn, Liza van Breu Linke, Rikske de Schilder, Nele de Zager, De Lepper, Lowieke van Roze Pit, Den Blok, Pataisjke, Sjakke Pastuur, Nante de Melkboer, Meter Stok, Jef en Winne op 't Hoekske, Jefke Stront, Lomme van Dikke Belle, 't Blokske, Kop in de locht, Pikke Poen, den Biebuik, Sus van den Ballon, Mieke van Triene Gieroot, Henri van de Krumme, Swoi van Kriste van Kobe den Baas, enz. (er zijn er nog tientallen !).

Wij vermoeden dat de gekozen spelling niet altijd de "muziek" van de uitspraak weergeeft.

Zo ontstond dus het idee ook in Laken typische "spotnamen" op te zoeken. We hebben daarover enige oudere Lakenaars aangesproken, en hebben reeds een eerste lijst kunnen opstellen.

Zo noteerden wij :

- Ree Ding-Ding (trambestuurder),
- Ree de Klinioteur (had een zenuwtrek aan de ogen),
- Louis den Baaïtel (had een lange neus),

- Ware Huug en Druug (had een horrelvoet),
- Charel de Spons (had gaten in het gelaat),
- Bère den Blèter (die steeds wateroogde),
- Polle Schoon (hij had 50 van schoenmaat),
- Piet den Deef (alles was goed om mee te nemen),
- Fine Rochel in d'Uug (had een vlies over een oog),
- Trinet Donderwolk (zij had het altijd over het weer),
- Jef den Aichel (was brandhouthakker),
- Louis den Baluster (was een dikhoofdige),
- Jean Pigeon (duivenliefhebber),
- Mee Plaizeer (herbergierster),
- Jan den Boer (een Lakenaar geboren in Strombeek),
- Gust de Puut (hij had een mank been),
- Jeuf de Liëpe (hij viel altijd terug op zijn poten),
- Polle Kak (overste die zijn manschappen op overdadig toiletgebruik controleerde),
- Jan Gelas (hij had altijd dorst).

Veel van deze "spotnamen" verwijzen naar een of ander lichamelijk gebrek, en komen dus niet zeer menslievend over. Er dient nochtans te worden opgemerkt dat in de volksmond deze "bijnamen" niet beledigend bedoeld zijn. De oudere Brusselaars of Lakenaars waren of zijn trouwens geen mensen zonder hart.

Mochten onze lezers nog méér van die namen kennen, zullen wij die graag publiceren.

G. Vanden Bussche

HERNIEUWING LIDGELD

Dit nummer is het eerste van ons achtste werkingsjaar (1996-1997). Wij vragen onze leden hun lidmaatschap voor het jaar te willen hernieuwen door overschrijving van een bedrag van 250 F. op rekening nr 068-2095230-57 van **LACA** (zie bijgevoegd overschrijvingsformulier).

Door dit bedrag meteen over te schrijven zou U onze schatbewaarder heel wat rompslomp besparen.

Steunlidgelden zijn uiteraard steeds welkom !

Hartelijk dank bij voorbaat.

LACA

INHOUD

	pag.
1. - Ten Geleide (L. Candau)	
1. Brosella 20 jaar	1 - 2
2. Een voordracht : "De Schipvaart van Willebroek"	3
3. Informatie gevraagd	3 - 5
4. Kalender 1997	6
5. Belangstelling voor LACA Tijdingen	6
6. Verder in deze bijdrage	6
- Reacties en bedenkingen van de heer Emile Leemans	6
- De heer Pierre Van Nieuwenhuysen over volksverhalen en plaatsnamen	7
7. Een gepland bezoek aan het Nationaal Geografisch Instituut	7
2. - Brief van de heer E. Fransman	8
3. - De kaart in "De Nieuwe Chronijcke" van 1565 (H. Verstraete)	9 - 10
4. - Brief van onze Heer Leemans	11 - 12
5. - Grasduinend in Lakense documenten (J. Dillen)	13 - 16
6. - Het honderdjarig jubileum van de Brusselse zeehaven (D. Van Kriekinghe)	17 - 19
7. - Lakense volksverhalen en plaatsnamen (P. Van Nieuwenhuysen)	20 - 30
8. - Over "spotnamen" in de volkstaal (G. Vanden Bussche)	31 - 32

